

Knjiga 6.

# Življenje in svet

Štev. 9.

Ljubljana 30. avgusta 1929.

Leto 3.

---



E. JUSTIN: HRT. (orig. lešorez)

Dr. E. G. Donnan-Ignotus

## Tajna življenja

### Novi pogledi v moderno življenje

Nekoč, tako nam pripovedujejo zvezdoznanci, je gravitacijska moč neke potujoče zvezde razburkala in skrotovila površino Solнца. Iz ogromne mase so bruhali neznanski valovi. Nekaj kapljic tega žarečega pršenja se je v območju solnčne gravitacije ohladilo. Te strjene kapljice so — planeti našega solnčnega sistema.

Naš planet — Zemlja — je dobival čedalje trdnejšo skorjo. Vse kaže, da je od tega časa preteklo vsaj tisoč milijonov let. V teku teh dob so nastala na Zemlji živa bitja — živali in rastline, ki so se — kakor nam pripovedujejo pečine — razvijale stopnjema iz manjših in nižjih prednikov. Zadnji produkt tega razvoja so človeški možgani.

Kakšna čudovita zgodba! Tu, na hladni površini majhnega planeta, ki ga ogrevajo žarki ugašajoče zvezde, žive sadovi snovi in solnčne toplote, ki se zavedajo samega sebe in vsega vesoljstva! Človek tvori le neskončno majhen del zemeljske površine, vendar je njegov duh proniknil v tajne večnosti in odkril vsemirske megline. Zares, življenje je največji misterij in proučevanje življenja največji izmed vseh študijev.

Dan, ko bo znanost popolnoma domela življenske pojave, bo sigurno dan njene največje slave. Na tej poti pa so dosedajni izsledki naših raziskovalcev, fizikov in kemikov, samo prvi, pripravljali koraki.

Ali je to, kar imenujemo življenje, nekaj, kar obstoji slučajno, brez zakonov? Ali je padlo z neba kakor angel z neznanih, neumljivih svetov? To je prvo vprašanje, ki si ga zastavljamo na tem mestu, zato začnimo naša raziskavanja s splošnim vprašanjem, ali so tudi živa bitja podvržena zakonom energije, ki obvladujejo ogromno maso mrtvega svetovja v vsemiru?

Prvi teh zakonov, ki je znan kot zakon o ohranitvi energije, pravi, da se delo ali energija lahko izvrši samo na stroške energije katere druge vrste. Ta zakon pomeni eno največjih odkritij 19. stoletja.

Fiziologi so dognali, da omenjeni zakon ne pozna izjem za živa bitja. Bitje

ne more energijo ne uničiti niti ustvariti. Delovanje, ki tvori energije, se mora plačevati z izrabo energije. Parni stroj se giblje in opravlja delo, ker premog in kisik nista v ravnovesju; prav tako žival živi in se giblje, ker nista v ravnovesju kisik in hrana. Bayliss je izvrstno razložil enega osnovnih življenskih zakonov, ko je zapisal: »Ravnovesje pomeni smrt.«

Poglavitni izvor vsega živega in vsakega gibanja na našem planetu je iskati v tem, da ohlajeno zemeljsko površino stalno obseva zelo topla svetloba. Če bi ta svetloba prešla v toplotno ravnovesje s povprečno temperaturo zemlje in ne bi od nikoder prihajala druga, dovolj jaka svetlobna energija, tedaj bi moralo vse življenje na naši Zemlji prenehati. Klorofil zelenih rastlin ne bi več sprejemal vase ogljenčeve kisline in je izpreminjal v sladkor in škrob. Zakaj živo bitje nikakor ni magičen vrelec prostih energij ali spontanega delovanja. Njegovo življenje in delovanje se določa s količino in vrsto prostih energij, ki jih ima v svoji neposredni okolici; zavisí od fizikalnega in kemičnega neravnovesja, ki mu daje živeti in gibati se. Stanice človeških možgan delujejo samo toliko časa, dokler jim kri dovaja kemično proste energije v obliki sladkorja in kisika. Če se ta dotok ustavi za eno samo sekundo, izgine zavest — človek postane nezavesten. Brez sladkorja in kisika torej ni človeške misli; brez njega ne bi nastali ljubki Shakespearevi soneti, brez njega ne bi bilo ne radosti in ne bolesti.

Toda skrivnost življenja še ni odkrita, če doženemo, da se tok življenja suče v okviru meja, ki jih določajo zakoni energije in da bitja s tega vidika niso vredna ne manj in ne več od tako zvanega mrtvega sveta okoli njih.

Težko se ubranimo skušnjavi, da ne bi primerjali razvoj embria (zarodka) izdelavi hiše po načrtih arhitekta, ki ga nikjer ne vidimo in čigar hotenje vendar le vodi vse delo. Zdi se, da tudi rast in razvoj sledita v naprej določen načrt. Na mnogih stopnjah življenja srečujemo navidezno smotrno prilagoditev. Kako naj si razložimo ta čudni, uprav

žudežni pojav, z diferencialnimi enačbami fizikov ali z zakoni fizikalne kemije?

Na to vprašanje je odgovoril pred več ko 50. leti veliki francoski fiziolog Claude Bernard. »Na potu splošne fiziologije se le prav počasi pomikamo naprej. Ona je osnovna biološka veda, za katero morajo teči vse ostale. Nje metoda pa obstoji v tem, da določa temeljne pogoje življenjskih pojavov. Razčleniti moramo pojave, ki so večini živih bitij skupni, v njihove elementarne prvine ali v spojine, ki jih tvorijo.«

Tako se glasi odgovor Claudea Bernarda, odgovor, ki je dostojen Newtona ali Einsteina. Te besede so bile signal za začetek nove dobe v življenjeslovju. Kaj delajo današnji zastopniki splošne fiziologije? Natanko to, kar je zahteval Claude Bernard v svojem programu: z vztrajno, eksaktno in količinsko primenjavo fizikalnih in kemičnih dejstev in zakonov na elementarne življenske pojave skušajo počasi, korak za korakom prispeti k sintezi in k doumetju celote.

Naj omenim ta ali oni primer: Nedavno sta Meyerhof v Nemčiji in A. V. Hill v Angliji odkrila kemijo in pretvorbo energij v staničevju mišic. Če se mišična tkanina stegne in dela, ne črpa potrebnih prostih energij iz oksidacije, ki ni dovolj nagla, marveč jo dobiva po zelo hitri eksotermni pretvorbi ogljenčovo-hidratovega glikogena v mlečno kislino. Če naj si utrujena mišica zopet opomore, se založi s prosto energijo: z oksidacijo ali zgoritvijo ogljenčevega hidrata izpremeni mlečno kislino nazaj v glikogen. Ta skrivnost mišičnih celic predstavlja eno najbolj presenetljivih poglavij moderne znanosti. Tu vidimo, da je eden izmed osnovnih življenjskih pojavov že v veliki meri analiziran in pojasnjen.

Drug primer je ravnovesje krvi. Rdeča krvna telesa so zaprta v nekako membrano, ki ne pusti, da bi se hemoglobin izgubil v krvi; ta membrana pa dopušča prehod anorganskih anionov ter vode in kisika. Med rdečimi krvnimi telesci in obdajajočo jih vnanjo krvno plazmo imamo celo vrsto finih izmenjevalnih ravnovesij, n. pr. vodno ali ozmotsko ravnovesje, ravnovesje razdelitve ionov itd.

Dostop kisika, ki se spaja s hemoglobinom, povzroča, da se pretvori v močnejšo kislino in izloči ogljenčovo kislino iz bikarbonatnih ionov. Vsaka

močnja tega ravnovesja povzročata izenačevalne izpremembe pri drugih. Tako se da cela vrsta teh življenjskih ravnovesij popisati z eksaktnimi matematičnimi enačbami.

Denimo sedaj, da se bo splošna fiziologija razvila tako daleč, da bo lahko količinsko (kvantitativno) razčlenila vse strani osnovnih življenjskih pogojev. Ali bi tako dobili tudi že sintezo življenja in dokončni odgovor na popularno vprašanje, kako nastaja življenje?

To je eno najosnovnejših, zato pa tudi najtežjih vprašanj današnjega življenjeslovja. Živo bitje je dinamično organiziran individij, pri katerem delujejo vsi deli za dobrobit celotnega organizma. Celota pa je bistveno nekaj več nego je skupna vsota njegovih delov.

Lahko razložimo, kako regularno in dopolnilno delovanje živčnega sistema organizira in spaja v ubrano celoto najraznovrstnejše delovanje zapletenega organizma mnogostanične živali. Dognali smo, kako krožijo v notranjosti telesa hormoni, izloček nepravih žlez ter urejajo razne njegove funkcije, vplivajo na rast itd.

Vzlic tem velikim razkritjem pa še vedno vidimo eno največjih skrivnosti življenja baš v harmonični in dinamični izmenjavi odnosov med različnimi organi in tkanjem živega organizma.

Kaj je onkraj membrane živeče celice? Tu vstopamo v notranjo citadelo življenskega misterija. Če bomo mogli kdaj to analizirati, to razumeti, tedaj bo rešen prvi velik — nemara edin resničen — problem splošne fiziologije. Proučevanje bistva in delovanja žive celice in enostaničnih bitij je največja naloga današnje biologije.

Živa celica vsebuje sistem, ki ga poznamo kot protoplazmo; toda kaj je prav za prav protoplazma, tega nam ne more nihče razložiti čisto natanko. Ena izmed poglavitnih osnovnih sestavin tega sistema je razred kemičnih substanc, ki so znane kot proteini. Vsaka vrsta celic in vsaka vrsta organizma ima svojevrstne proteine. Važne sestavine protoplazme so vode in kloridi, bikarbonati in fosfati natrija, kalija in kalcija. Imamo pa tudi še druge substance, med njimi zlasti tajinstvene encime. Sistem protoplazme se nahaja v tako zvanem koloidnem stanju. Oksidacija, asimilacija in izločevanje odpadkov se vrše nenehoma. Živa stanica stalno izmenjuje s svojo okolico energijo in sno-

vi. Navidezno stacionarno ravnovesje je v resnici kinetično ali dinamično ravnovesje.

Toda tudi tu tiči velika skrivnost. Vzemite avtomobilu bencin ali kisik, pa se stroj ustavi. Da, toda stroj ne umrje, ne začne takoj propadati. Vzemite živi celici kisik ali hrano, — ona takoj umrje in se jame razkrajati. Avtolični encimi začnejo mrtvo protoplazmo pretvarjati v sestavine. Zakaj? V čem obstoji smrt stanice? Atomi, molekule in ioni so še vendar v nji! Meyerhof je dokazal, da v mrtvih protejnih ni manj energijske vsebine nego v živih. Ali je neopaženo izginila kakšna posebna oživljajoča sila, ki jo nekateri imenujejo »entelehija« ali »vitalni impulz«?

Baš tu, na pragu življenja in smrti, stoji angleški fiziolog A. V. Hill s svojim presenetljivo važnim razkritjem. Po njegovih izsledkih organizem, t. j. molekularna struktura nenehoma teži k razkroju, v biokemičen kaos, v desorganizacijo. Treba je neprestane oksidacije, da se ohrani organizirana molekularna struktura živega organizma. Življenski

stroj torej ni nimalo podoben našim navadnim tehničnim strojem. Oksidacijo določajo dinamična ravnovesja; živa stanica je torej kakor baterija, ki se stalno prazni in je treba stalne oksidacije, da jo ohranimo zmožno njenih funkcij.

V sedanjem trenutku je morda še pre zgodaj reči, kako daleč se bodo potrdili navedeni izsledki. Mislim pa, da so zelo važni in da začenjamo prvič v vsej zgodovini znanosti spoznavati razliko med življenjem in smrtjo, s tem pa tudi pomen življenja samega. Življenje je dinamičen molekularni organizem, ki ga kisik in oksidacija vzdržujeta v funkciji. Smrt je naradni polom te strukture, ki se ne da več popraviti; ona je v nas vedno prisotna kakor življenje. Dokler nam uspeva vzdrževati z oksidacijo pravilno stanje molekularne strukture, toliko časa uživamo dobrobit življenja. Torej tudi življenje enako kot tako zvana mrtva snov koncem koncev vendarle zavisi od svoje molekularne sestave. Potrjeno je spoznanje o enotnosti vesoljne snovi.

K. D. Baljmont

## Srečna zemlja, srečni ljudje

### Potopisne beležke z Oceanije

#### Tonga (Polinezija)

Oh, kako prekrasen je bil včerajšnji dan! Videl sem tisto, kar mi sicer nikjer in nikdar ni bilo dano videti. Videl sem barvo, kakor jo vidimo samo v sanjah: nežno, smaragdno barvo mirne vode sredi koralnih otokov. Videl sem na lastne oči te pravljicne otoke s palmami, ki so take, kakor da ne bi bile resnične — palme, o katerih se mi zdi, da jih poznam že izza otroških let; za njimi sem hrepnel in njih sem hotel videti ne v sanjah, marveč v resničnosti.

Nikdar še nisem občutil takega vznichenja. Bil sem na vrhuncu vznemirjenja. Vpraševal sem se: ali bedim ali ne? Srce mi je bilo ranjeno od žalosti, ker nisem mogel pokazati teh krasot vsem, ki jih ljubim; ker sem vedel, da ne bom mogel za vedno ostati v daljnih sinjnah, kjer je vse ustvarjeno za lepoto in srečo.

Te nezmotne barve so elizijska prikazen. Zato so prebivalci otoka Tonge — Tabu-a zmerom nasmejljani. Če se

ne smehljajo, marveč se glasno smejejo, tedaj se čutiš z njimi vred srečnega. Četudi si nemara sám predmet njihove veselosti. Saj se ne čutimo togotne ali užaljene, marveč se radujemo šalam in porednosti lepega otroka, ki je brez zlobe.

Če so kje na zemlji srečna bitja, tedaj so ta-le tukaj srečna!

Tonga-Tabu! Moj parnik se je ustavil ob tem otoku za ves dan. Zrak trepeče od vročine. V plitvi vodi se vidijo modre ali temnovijoličaste ribe, tako majčkene, tako nenavadno drobne, toli neverjetne, dekorativne in vesele, da nas spominjajo zlatih ribic iz ruskih bajk.

Tavam po otoku tjavendan. Namerim se na pogreb, zakaj ljudje so umrljivi tudi v deželi sreče. Pokopavajo petnajstletno dekle, ki je umrlo za sušico. Spremljajo jo samo domačini, jaz sem edin Evropejec. Ta lepo barvna bitja so zelo občutljiva za glasbo. Tonganski zbor lahko vzdrži primerjavo z ruskim,

kar je v mojih očeh največja pohvala. Obsežno pokopališče je vsenaokrog zeleno. Duhovnik je neki starec temnega obličja, a ves zanosen. Ob grobu ima govor. V svoji preprosti in močni veri stiska k prsim sveto knjigo, ki vsakomur obeta večno življenje. Njegov govor zveni evropskemu ušesu nekam čudno; prava razkošna poplava vokalov: »Ao aie oao« — besede, ki jih mi ne moremo izgovoriti. Blizu duhovna in tik ob grobu sedita dve deklici, stari deset do dvanajst let. Nič ne žalujete. Tiho se smejete mojim dolgim lasem in me gledate naravnost v obraz s črnimi, pod dolgimi trepalnicami bajno bleščečimi očmi.

Tudi jaz sedem na pesek tik zelenega grma; neka stara Tonganka, opazivši, da me je premagala vročina, stopi k



meni in me zaščiti s svojim črnim solnčnikom. Tukajšnji domačini obožujejo solnčnike prav tako kakor pokrščeni zamorci v južni Afriki. Oblačijo se v enolično bele obleke.

Nenadoma stopi iz množice pogrebcev mož prijaznega obraza in se obrne k meni. Vpraša me, odkod prihajam. Kmalu postaneva prijatelja. Izvem, da je učitelj petja v vaški šoli. Čuden je pogled na tega bosopetega, gologlavega moža, ki me je bil povedel domov, da mi pokaže svoj primitivni dom in izkaže takšno vzvišeno usmiljenje kakor tisti krščanski svetnik do berača. Sveti Martin ni imel denarja; sicer pa tudi v tem primeru ni besede o denarju. Hoteč pokriti beračevo goloto, sname sveti Martin svoj plašč, ga preseka na dvoje in nadene polovico sebi, drugo polovico pa beraču. Prav tako se mi je zgodilo, ko

sem občudoval tongansko tkanino, ki je pokrivala posteljo mojega gostitelja; prerezal jo je bil na dvoje in podaril polovico meni. Ta tkanina krasi še danes neko steno v mojem evropskem stanovanju. Hranim jo posebno skrbno kot pričo radodarnosti tam v daljni Oceaniji.

Vročje je. Žene brončene barve so poplavile ladjo. Njihovo prihajanje in odhajanje mi ne da pisati. Ena teh Tongank je meni nič tebi nič sedla za klavir in jela igrati. Kakor majanske žene, ki so me nekoč očarale v Mehiki, je tudi ona bosa; edina obleka ji je bela košulja. Toda naša glasba ji je čisto tuja. Neki mladeč z otoka, ki je precej globoko potegnil whisky, me obsipuje z vprašanji o Rusiji (ki se za njo tu vsakdo zanima). Ponuja mi svojo zaščito, dokler potujem po Oceaniji. Njegova prijazna ponudba dobi takoj aktivno obliko; prisili me, da spijem kozarček whiskyja in me naposled povabi, da se z njegovim čolnom popeljem po morju.

★

Danes. Nov solnčni dan na otoku Haapaju. Dnevi se zlivajo drug v drugega; nič jih več ne štejem. Parnik roma od otoka do otoka. Samo podnevi. Koralni grebeni ogražajo ponočno vožnjo.

Kaj sem počenjal danes? Urna barka me je bila v nekaj minutah prenesla s parnika na otok. Čoln je plesal na valovih; zdelo se je, da se bomo zdaj pa zdaj potopili v nežnozeleno, bledomodro vodo. Bilo je ob desetih zjutraj. Svetlo. Blaga toplota. Vrsta kokosovih palm na obali. Temna obličja, ki jih obseva veder smehljaj. Ženske pozdravljajo z glasnim smehom moje dolge lase. Raveden paglavca stopi bliže k meni in se boječe dotakne s prsti mojih »zlatih las«. »Lepi so,« dé. »zelo lepi.« V njegovi domovini nosijo možje kratke lase; vse, kar je novo, se vedno dozdeva lepo. Obrazi in zopet obrazi. Ženski glasovi, melodični kakor pesem. Pozdravljanje brez kraja in konca, melodični stavki »Meel-o-le-le«, dober dan, srečen dan! Odgovorjam jim: »Mal-o-le-le!« Ljubko jecljanje, kakor da bi lutnja vabila k razigranosti.

Glej, zašel sem v palmov gozd zunaj vasi. Dva paglavca sta jo udrla za mano. Starejši mi ponudi enega tistih okusnih sadežev, ki jim pravijo Angleži »custard-apples«, jabolko s kremo. Okus spominja na jagodni sladoled. po-



mešan s kremom. Starejši deček se imenuje Trnov Grm, mlajši Banana. Brata sta. Krenemo skozi gozd na drugo obalo. Veliki valovi butajo ob koralno ograjo, ne da bi motili mir v laguni. Podarim črnookima spremljevalcema nekaj svačic. Vprašam Banano, kako se po tongansko imenuje solnce. Čudeč se, da ne znam tako preproste reči, mi odvrne »Ra«, ali boljše »La«, ker Tonganci nimajo glasu »r«; ta glas je preveč sirov za njihov izgovor. Vedel sem že, da Polinezijci dajejo solncu isto ime kot Egipčani in da ga obožujejo. Hotel sem samo, da mi to potrdi. In to otroško »La« je vzbudilo v meni sanje, spomine na neštete vekove. Ta paglavca sta bila avtentično taka, kot jih je opisoval Cook v 18. stoletju; lika, kakor da bi ju vzel



iz starinskih slik, ali kakor da bi prišla iz neke bajke ali iz prelestne sanje na tej obali.

V nekaj urah sem videl več posmeha in smeha, več radostne radovednosti, več veselja in dražesti nego v Evropi v teku enega leta.

Hodim sem in tja po obali in zbiram pisane školjke, veje belega koralca. Za menoj je že tretji paglavec. Ime mu je Maka, Kamen. Vležem se na pesek, a paglavci krog mene. Rusijo imenujejo Lusija. Razlagam jim, koliko snega je v Lusiji. Glasno se smejemo. Dečki jamejo peti »Kaj-kaj«. Zapro oči in se čisto zatope v svojo pesem. Nato se vrnemo v gozd. Posadimo se na deblo palme, ki jo je vihar izruval iz tal. Mali Kamen ki je gibčen kakor opica, spleza na veli-

ko kokosovo palmo, da nabere orehov. Eden, dva, tri, štiri, pet. Dovolj je. Ne, še enega, za pozneje. Pri spuščanju se samo spodrsne navzdol. Dam mu nož. Brž napravi luknjo v oreh, ki se pretvori v okroglo posodo, polno neke mandljevega mleku podobne tekočine. Izborna je. Zopet cigarete; to pot jo dobi tudi najmlajši. Mali favn jo popuši, potleji pa se nekajkrat prekobali in jame žvrgoleti kakor ptič.

Vrnem se na parnik obedovat. Potem krenem nazaj na otok. Sedaj hodim sam po pusti obali. Dan je vroč in valovi so poplavalili koralno obalo. Ali so v teh krajih morski psi ali ne? Pravijo, da se včasih pojavijo. Toda vročina je od sile. V hipu se odločim; slečem se in stopim v vodo. Tod blizu je pokopališče, kjer sem opazil nekaj tonganskih deklet. Nenadoma jih ni več. Skrile so se za drevje in me opazujejo.

Obzorje svetlobe je neskončno. Vedrina v srcu je neizmerna. Zares, tu je megoča sreča!



Dan na otoku Vavau-ju. Samočen izprehod pod razcvelim drevjem in kokosovimi palmami. Korali, lagune, nenavadne hiše na morskih močvirjih. Človeku se zdi, da hodi skozi davno pravljico. Vstopam v puste bajte. Vsi prebivalci so zunaj, — delajo. Pridem v drugo selišče. Dekletce — morda petletno — z velikimi, bleščečimi očmi, položi pred menoj prst na usta, nato pa odločno stopi k gostemu grmiču, ki je bil ves v cvetju in mi zaupljivo natrga cvetja. Pogledava se kakor dve ptici, ki sta se prepoznali. Ne morem proč od nje. Hotel bi jo vzeti v naročje, ji povedati kakšno lepo pravljico, jo poljubiti in zazibati v sen.

Grem skozi gozd, ki je ves v cvetju. Vesel in otožen sem — oboje hkrati.

Srečujem ljudi, ki se v gručah vračajo z dela. Ne morem govoriti z njimi v njihovem jeziku, toda posreči se mi, da jim pojasnim s kretnjami, smehljajem, dejanji. Naposled spregovorim po rusko, a oni mi odgovarjajo tonganski. Človek lahko človeka vedno razume; če preveva dva tučca vzajemna simpatija in ljubezen do okoliškega sveta, se bosta vsekdar kakorkoli že sporazumela. Poklonijo mi sočne zlate oranže, ki so jih bili pravkar natrgali. Dam jim cigaret, vse, kar sem jih imel v žepu in vsakemu stisnem roko. *Mal-o-le-le!* Ločimo se in ljudje se izgube v gozdu. Tudi jaz

odidem v gozd. Že se noči. Matori netopirji poletavajo v zraku.

Vrnem se v pristanišče, da krenem na parnik. Noge so mi sladko utrujene; prehodil sem dvajset kilometrov. Pot mi zastavi otoški orkester; okoli mene zablešči na mah stotero pogledov. Nekateri obrazi so posebno mikavni. Na primer tista-le devojka v nežno zeleni obleki. Oči so ji divje, odgovarjajo, beže. Obvlada me s svojim čarom, toda ne posreči se mi, da bi se bil spustil v pogovor z njo. Mudi se ji; najbrž gre bratu ali prijatelju naproti. Zato pa me dve drugi devojki preganjata s svojo pozornostjo. Toda razen presrčnega

*Mal-o-le-le* nisem mogel nič več reči.

Južni križ razsvetljuje noč.

Zaprem oči. Zdi se mi, da gleda nekdo z neba skozi okno moje kabine. Iztezajo se dolgi žarki. Lagunska voda diha pod snopi mesečine. Samo v mladih letih se mi je zgodilo, da sem videl tako svetlobo. V nočeh prve ljubezni, v Beethovenovih sonatah. Toda to obstoji tukaj stvarno in resnično. Duša se izgublja v ogromnem jezeru svetlobe in miru. »Tabu!« šepče morski čarovnik. »Vsi ste v mojem varstvu; jaz vas ščitim. Tabu, to mesto je sveto. Vsi ste v mojem začaranem krogu.«

.....  
Dr. M. Robič

## Prosvetljena doba in njene ideje

Naš časopis je prinesel v zadnjem času kratke življenjepise treh mož, ki so bili vodilni v duhovnem življenju XVIII. stoletja, in sicer Voltaira, Rousseauja in Lessinga. Ker pa je vsak, tudi največji človek do neke mere otrok svoje dobe, zato je za globlje umevanje življenja in delovanja one trojice jako koristno, če imamo celotno sliko njihove dobe. XVIII. stoletje pa je tudi zato važno, ker se je tedaj Evropa popolnoma preobrazila, da je dobila ono obliko, katero ima v glavnem še danes. Ta vek je dal tudi nam Slovencev vrsto mož. (Zois, Vodnik itd.), ki so zbudili naš narod k novemu življenju in položili temelje za ves nadaljnji razvoj slovenske kulture, kar nam ga dela tem zanimivejšega.

✱

L. 1648. je končala tridesetletna vojna, ta najdaljša in najusodnejša vseh verskih vojn v novejši evropski zgodovini. Ta vojna (1618—1648) je spravila vso srednjo Evropo na rob gmotnega in duhovnega propada. Zahtevala je tudi od Slovencev ogromne denarne in krvne žrtve ter jih je pahnila nazaj v kulturno mrtvilo, iz katerega so jih bili ravnokar zdramili slovenski protestantski pisatelji. Dolgih 54 let (1618—1672) nobena slovenska knjiga ni zagledala belega dne.

Kot zmagovalka je izšla iz te vojne absolutna monarhija, ki je strla moč visokega plemstva. Kljub vsem nedostatom absolutizma si je po njegovi zmagi

nad plemstvom ljudstvo oddahnilo, ker je bilo lažje prenašati pritisk enega samega vladarja kakor samovoljo mnogih nebrzdanih in nasilnih plemenitašev. Evropski narodi se od l. 1648. niso več borili in morili za verske dogme, saj so jim strahote dolgotrajne vojne temeljito pokvarile veselje do krvavega odločanja verskih sporov. Samo na Angleškem je izbruhnila državljanska vojna, v kateri so branilci starih ustavnih pravic in protestantske vere odbili poskus, napraviti tudi iz Anglije absolutistično državo in vrniti angleški narod v okrilje rimskega katolicizma.

L. 1688. se je končala ta borba in že prihodnje leto je izdal angleški filozof John Locke (Džon Lok) svoje prvo pismo o toleranci (verski strpnosti). Zato lahko smatramo leto 1689. za začetek prosvetljene dobe, v kolikor se zgodovinske dobe sploh morejo določati z letnicami. Locke je nato s svojimi nadaljnjimi spisi ustvaril filozofijo izkustva. Velika odkritja njegovega prijatelja Newtona (Njutn) so dala modernemu prirodoslovju trdno podlago. Angleški deisti so — sledeč Lockeu — učili »naravno« vero.

Prosvetljene ideje so prav hitro našle pot v Francijo, da, Francozi, ki so bili v tej dobi vodilni narod v evropski politiki, so kmalu prevzeli vodstvo tudi v duhovnem življenju. Ker pa je bila Francija tedaj na zunaj še sijajna in mogočna, na znotraj pa že bolna država, so dobile tam prosvetljene ideje močno politično barvo in pri mnogih naravnost

revolucionarno borbenost. Izborni francoski pisatelji, zlasti Montesquieu (Monteskiö) in Voltaire (Voltér)\* so zastopali nove nauke s tolikim uspehom, da so se z njihovimi spisi razširili po vsej Evropi. Diderot (Didró) in ostali francoski enciklopedisti so napravili s svojo enciklopedijo (velikim slovarjem) znanost tedanje dobe splošno dostopno, seveda iz svojega vidika. Vpliv francoskih prosvetljenih pisateljev, od katerih smo imenovali samo najvažnejše, na kulturni svet je bil ogromen. Medtem ko so ostali spisi angleških prosvetlencev omejeni na ožji krog znanstvenikov, so se te ideje v duhoviti in sijajni, a kljub temu lahko umljivi, dasi mnogokrat površni obliki, katero so jim dali francoski pisatelji XVIII. stoletja, razširile po vsem kulturnem svetu in med širokimi sloji. saj je bila francoščina tedaj vodilni svetovni jezik.

Iz Anglije, še bolj pa iz Francije so prišle nove ideje tudi k Nemcem in vsem ostalim narodom Evrope. Vendar je bil vpliv prosvetljenih idej v protestantskih deželah globlji in trajnejši kot v katoliških. Najgloblje pa so se vkoreninile nove ideje v Prusiji. Nemška prosvetljenost je zmernejša od francoske. Obravnavala je predvsem verska in нравna vprašanja, političnih pa se je precej izogibala, saj je bilo tedaj nemško ozemlje razkosano na številne večje in manjše države. Vse je začelo filozofirati, celo modne dame. Vodilni filozof nemške prosvetljenosti je bil Christian Wolff. Wolff je vplival predvsem na znanstvene kroge, nemško plemstvo je čitalo francoske knjige, med meščanstvom pa je najbolj zanesla nove nauke tako zvana popularna (po ljudna) filozofija, katere vodja Friedrich Nicolai je stal v drugi polovici XVIII. stoletja na čelu nemškega prosvetljenostnega gibanja. Važen je tudi Lessing.\*\*

Tudi mnogi vladarji in državniki so postali pristaši novih idej, kolikor so se pač dale spraviti v sklad z absolutno monarhijo. Taki »prosvetljeni« vladarji so bili na pr. ruski car Peter Veliki in carica Katarina II., nemška cesarica Marija Terezija in cesar Jožef II. ter pruski kralj Friderik II. Njih načelo je

\* O Voltairu glej »Življenje in svet« leto II. knjiga 3., št. 22 od 1. junija 1928.

\*\* O Lessingu glej »Življenje in svet« leto III., knjiga 5. št. 4, od 25. jan. 1929.

bilo: vse za narod, a nič s sodelovanjem naroda.

Za XVIII. stoletje so bile značilne tudi mnoge tajne družbe, izmed katerih je najvažnejše prostožidarstvo. Ta organizacija izvira iz Anglije. Sprejela je prosvetljene ideje, a je ohranila mnogo obredov iz srednjeveških zidarskih cehov, kar ji daje neko tajinstvenost. Kaj hitro se je razširilo prostožidarstvo po drugih deželah in je prišlo tudi k nam. L. 1717. se je ustanovila prva Velika loža v Londonu in že leta 1738. je papež prepovedal svojim vernikom vstop v to družbo, ker se prostožidarstvo ni postavilo na cerkveno, ampak na čisto človeško stališče. Kljub tej prepovedi pa je pripadalo k prostožidarjem skoz vse XVIII. stoletje poleg lajkov mnogo katoliških duhovnikov, tako tudi Valentin Vodnik.



In kakšne so bile te prosvetljene ideje, kaj so hoteli njih apostoli? Na to vprašanje je pri prosvetljeni dobi lažje odgovoriti kakor pri marsikaterem drugem duhovnem gibanju, ker je bilo to gibanje jako enotno, dasi seveda ta enotnost ni šla v vse podrobnosti. Prosvetljenci so skušali preobraziti in prosvetiti (odtod ime!) vse človeško življenje s sredstvi in po načelih, ki so jih izvajali iz nove filozofije in ved, zlasti prirodoslovja. Te vede so namreč kljub nemirnim in nestrpnim časom v XVI. in XVII. stoletju na tihem krasno napredovale in posebno prirodne vede so hitele od uspeha do uspeha. Sedaj je šlo za to, da se te pridobitve tudi praktično uporabijo. Prosvetljenci torej niso toliko tvorci novih idej, te so nastale večinoma že v obeh prejšnjih stoletjih, kakor njih širilci in izvajalci. Ni kulturne panoge, katere bi prosvetljene ideje ne bile preobrazile. Vse je moralo pred neizprosni stol avtonomnega razuma!

Začnimo pri veri! Prosvetljenci so učili versko strpnost in enakopravnost vseh veroizpovedi. Bili so tudi glasniki svobode vesti in mišljenja. Svobodomi selno gibanje ima torej svoj izvor v tej dobi, dasi so učili to idejo že nekateri filozofi XVII. stoletja. A prosvetljenci so šli še dalje! Odklanjali so vse, v čemer se veroizpovedanja med seboj razločujejo, češ, da so te razlike zmote ali celo iznajdbe premetenih svečenikov. Iskali so ono jedro, ki je vsem veram skupno. Tako so prišli do »naravne« ali »razum-



ne« vere, ki ima po njihovem nauku samo tri dogme: 1. da je Bog; 2. da je človeška duša neumrjoča; 3. da čaka na onem svetu vsakega človeka plačilo za vse, kar je storil v življenju dobrega, in kazen za vse, kar je storil zlega. To stališče zavzema velika večina prosvetljenih pisateljev, nekaj pa jih je bilo ateistov (brezbožnikov) in panteistov (tem je vesoljstvo obenem Bog, ti torej tajijo, da bi bil Bog izven narave). Nekateri so bili celo mnenja, da je »stara« vera dobra in potrebna za vzdrževanje reda in pravosti pri preprostem ljudstvu, zato naj bo »razumna« vera samo za izobražence. Prosvetljenec se torej vera in morala skoraj popolnoma krijeta.

Ravno tako velik je njih vpliv na pravo in državno ureditev. Zavrgli so vse predpravice poedinih stanov in so bili za popolno enakost pred zakonom. Po njihovih načelih so vsi ljudje po »naravnem« pravu enaki, zato naj imajo vsi državljani enake pravice in dolžnosti. Kaj je ta zahteva pomenila za ono dobo,

bomo šele popolnoma uvideli, če pomislimo, da so bili do tedaj stanovi, ki so imeli vse pravice, a nobenih dolžnosti, zlasti plemstvo, na drugi strani pa stanovi, ki so imeli samo dolžnosti, a nobenih pravic, zlasti kmetje. Načela »naravnega« prava so dala tudi temelj za osvoboditev »brezzgodovinskih« narodov, med temi tudi Slovencev. V znamenju humanitete (človečanstva) so možje prosvetljenih idej odstranili iz sodnega postopanja natezalnico in druge priprave za mučenje obdolžencev in se tudi sicer zavzemali za milejše kazni. V tem času so se začeli tudi množiti dobrodelnih zavodi: bolnice, hiralnice, blaznice itd. Prosvetljenci so nadalje nastopali proti podložništvu kmečkega stanu in zahtevali odpravo tlake. Tako so prosvetljene ideje omilile položaj kmečkega ljudstva in privedle v nekaterih državah že v XVIII. stoletju, v njih večini pa v XIX. stoletju do njegove popolne osvoboditve.

(Konec prihodnjič)

## NAŠE PRIJATELJICE

Scotty Allen

### Kako dresiram svoje pse

Svoje pse vzgajam skoraj natančno tako kot sem vzgajal otroke. Sem prijazen, prizanesljiv in dober — predober ne moreš biti — in vzlic temu vedno dovolj odločen in trd. Če hočeš pri psu — prav kakor pri otroku — kaj doseči, ga moraš najprej naučiti pokornosti in ubogljivosti.

Ena prvih reči, ki sem jo učil pri pseh potem, ko sem jih bil navadil ubogljivosti, je dobro vedenje. Dobro vzgojen pes ve, kje mu je mesto. Ne skače po svojem gospodarju in mu ne kvari z umazanimi kremplji obleke; kadar kdo jé, ne prosi hrane. Če ni nič posebnega, ne klati razburjeno z repom; tudi se ne bo udobno zavalil na kak stolec ali ležal tam, kjer se lahko drugi spotaknejo ob njem. Takega vedenja lahko naučiš vsakega psa.

Naučiš ga tudi, kako naj se vede nasproti raznim ljudem. Osebi, ki je že bila kdaj v hiši, naj gre naproti in jo spremi do vrat. Spodobnega tujca, ki prihaja

v hišo, mora spoznati kot takega; nad njim naj ne laje, marveč mu dovoli, da gre k večnim vratom, pri čemer pa ga mora ostro opazovati. Osebo sumljivega videza, n. pr. postopača, mora dobro dresiran čuvaj spoznati in nekajkrat kratko zalajati, da opozori gospodarja, kdo se bliža; potem se postavi pred vrata in taki osebi zabrani vstop, razen če kdo odpre.

Najzoprnejši so nevezgogeni ali slabo vzgojeni psi, ki nad vsakim lajajo in vsakogar, ki gre mimo, zasledujejo.

Ko naučim psa dobrega vedenja in ubogljivosti, grem k težjim veščinam. Ne mislim kakšnih velikopoteznih cirkuških trikov, marveč tiste majhne, smešne navade, ki si jih psi prilaste s primernimi vajami; na pr. odpiranje in zapiranje vrat, prinašanje pripravnih predmetov itd. Dober pes je najbolj zadovoljen, če lahko napravi svojemu gospodarju kakšno veselje.

Po navadi začnem z aportiranjem. Vsak pes ima v sebi ostanek instinkta, ki je zelo važen v divjem življenju: da zna kako reč zopet najti. Nedavno sem vzal s seboj na dvorišče desetmesečnega psa Mikeja, ki sem ga hotel vzgojiti za svojega psa-ljubljenca.

Vzel sem majhen košček gumijeve cevi in ga vrgel na konec dvorišča. Seveda bi bil lahko vzal na mestu tega košček lesa ali kaj drugega.

Kakor večina psov, je tudi Mike tekel za koščkom, ga zgrabil in začel grizti. »Prinesi semkaj, Mike!« sem mu velel.

Psiček me pogleda, potem pa grize cev še dalje.

»Prinesi semkaj, Mike!« ponovim glasneje.

Zdaj je nastavil eno uho, pustil cev in stekel k meni.

Šel sem z njim k cevi, mu velel, da jo dvigne in jo da meni. Nato sem jo zopet zalučil na drugi konec dvorišča.

Precej poizkusov je bilo treba, preden je Mike spoznal, kaj prav za prav hočem: da naj mi namreč prinese dotični predmet. Naposled je le razumel; zdaj sem ga pohvalil in mu dal košček mesa. Nato je moral to nekajkrat ponoviti, tako da si je stvar dobro zapomnil. Od tega dne dalje nisem ničesar vrgel proč, da mi ne bi bil Mike zopet prinesel.

Dva dni pozneje sem učil Mika, kako se zapirajo napol odprta vrata. Držal sem kos gumijeve cevi na vratih in velel Miki: »Zapri vrata!« Psiček se je postavil na zadnje noge, se oprl s prednjimi ob vrata in je skušal doseči cev. Seveda so se vrata pod njegovo težo zaprla. To je moral nekajkrat ponoviti; vsakokrat sem držal cev proti vratom in poveljeval: »Zapri vrata, Mike!« Najbolje je, če si pri dresiranju redkobeseden; besed bodi malo, pa samo kratke, da jih lahko pes spravi v zvezo z dejanjem.

Šestič ali sedmič nisem več držal cevi pri vratih, marveč sem le velel »Zapri vrata, Mike!« in napravil krettno z roko, v kateri sem prej držal cev. Pes je takoj skočil kvišku in vrata zaprl. Zvečer je bil že tako daleč, da je zapiral vrata, kadarkoli sem hotel.

Op. ured. Pisec tega članka je bil svoj čas kopač zlata v Kloudiki in dela že 40 let s psi. Trikrat je zmagal v pasjih dirkah

Nekaj dni pozneje sem ga učil, da mi prinese copate. Začel sem tako, da sem se vsedel v naslanjač in vrgel copato na drugi konec sobe. Mike jo je aportiral, kakor sem ga naučil. To sem ponovil nekajkrat in vedno velel razločno: »Prinesi mi copate, Mike!« Nato sem prekinil, položil copate v kot, vzal v roke časnik in jel čitati. Mike je stal negotovo pred menoj in ni vedel, kaj prav za prav hočem.

Tedajci ga pogledam in mu velim: »Prinesi mi copate, Mike,« pri čemer napravim z roko majhno krettno v smeri proti copatam. Takoj steče po nje in zdaj mi pokažem, da sem zadovoljen z njim. Po petnajstih minutah, ko je imel pes priliko, da obrne svoje misli na drug predmet, vržem copate z nog in rečem: »Prinesi mi copate, Mike!« Pes ni nič reagiral, niti tedaj ne, ko sem napravil krettno z roko. Tako sem moral znova začeti z aportiranjem.

V teku časa se je Mike naučil, prinašati drva z dvorišča in jih polagati v skrinjo za drva; znal je najti v sosedni sobi zaželen predmet in ga prinesiti, zaprišči vrata za seboj; odpiral in zapiral je vsaka vrata itd.

Vse to je delalo njemu prav tako zabavo kot meni. Jaz nikdar ne uporabljam biča, ki mi tudi pri pasji vpregi ne služi. Nosim ga s seboj tako kot policaj svoj »pendrek«, — kot znamenje avtoritete. Le če nastane kak prepir ali pri teče mimo tuj pes in se hoče z mojimi spreti, zažvižgam malo z bičem. Če niso psi vajeni biča, tedaj je bič veliko bolj učinkovit nego sicer.

Še nekaj: Jaz ne maram pokvariti psov s tem, da bi jih skušal čim prej navaditi raznih spretnosti. Preneham tudi tedaj, ko bi se pes hotel še igrati. Dokler se do dobra ne nauči enega, ga ne začnem učiti drugega trika.

Dejal sem že, kako važno je, da pokažeš psu svoje priznanje. Toda to še ne zadostuje: pes mora opaziti, da imaš pri tem svoje veselje. Če vidi, da si navdušen, se bo znatno bolj potrudil, da ti napravi še večje veselje. Taka je pasja natura: psi so sploh sila senzitivni.

na Alaski. Prevozil je 700 km po snegu in ledu, ponekod tudi v snežnih metežih s temperaturo do 60 stopinj C pod ničlo.

## Ali je mačka inteligentna

K temu vprašanju se je oglasil v londonski »The Review of Reviews« pisatelj Robert H. Davis, ki piše naslednje:

Preteklo poletje, ko sva z znancem Deanom lovila postrvi v nekem potoku gorovja Adirondack, pride k potoku črnobela domača mačka, izpije par požirkov vode in izgine med jelšami. »Odkod neki prihaja ta mačka,« sem vprašal, »ali je nemara kaka hiša blizu?«

»Najbližja hiša je 10 km južno odto.« Je rekel Dean. »Sicer pa ni nič nenavadnega, da mačke hodijo daleč naokrog svojega bivališča. Njihov instinkt jih vedno privede nazaj domov. Nisem še slišal o mački, ki bi se bila kje izgubila. O mačkini pameti se redkokdaj govori. Povedal vam bom nekatere reči o navadni domači mački, ki vas bodo presenetile.«



»Pred tremi leti je dobila naša mačka v zgodnji jeseni pet mladičev. Dva slabotna smo takoj odstranili. Štiri tedne pozneje smo ji vzeli še nadaljnja dva, dočim smo petega z materjo vred pridržali v hiši. Teden dni pozneje smo naredili izlet z avtomobilom v Lake Placid, 20 km od Saranac Lake, našega bivališča. S seboj smo vzeli staro mačko in mladiča. Vožnja je trajala menda dobrih 20 minut. Ostali smo nekaj dni v Lake Placid; medtem se je ta mački par našim gostiteljem nenavadno prikupil, pa smo jim ga bili prepustili in se odpeljali domov.

Dva dni po našem povratku v Saranac so nas iz Lake Placid telefonično obvestili, da je mački par izginil. Poslej smo skozi osem dni vsako jutro govo-

rili z Lake Placidom, toda mačk še vedno niso našli. Nekega večera pa čuje moja mati, ki je delala na vrtu, da onkraj živega plotu mijavka mačka. Brž se napoti v tisto smer in opazi mačko zelo klavrne vnanjosti, ki drži v gobcu majhno mače: bila je naša Pussi s svojim mladičem. Dvanajst dni je tavalala po hribih, dolinah, močvirju in gozdovih, da je našla svoj pravi dom. Ves ta čas je morala nositi mladiča z zobmi.

»In v kakšnem stanju je bil ta mladič?«

»Dobro hranjen in zdrav. Mati se je očitvidno žrtvovala zanj. Lovila je miši, ptice in druge živali, da mu je lahko vedno dajala mleko. Za noč je morala preskrbeti varno ležišče pa tudi podnevi paziti na razne roparske živali, ki jih v teh gozdovih ni malo. Za mačko je bilo pač veliko dejanje, da je prispela čez divje, nji neznano ozemlje živa in še z zdravim mladičem.«

»Kakor posnemam iz vaših besed, ste velik ljubitelj mačk!«

»Da, jaz imam mačke rad. Vselej, ko sem ugledal njeno grdo, šibko telesce, ki so se mu poznali napori dolge in mučne poti, me je obšla žalost. Toda junakinja mačjega rodu se je popravila; postala je zopet gladka in ljubka. Mladiču, ki je bil maček, smo dali ime po slavnem srednjeveškem potovalcu »Marco Polo«. Sedaj poleti najraje lovi postrvi v potoku, ki jih ume zelo spretno zgrabiti s tačico. Bržčas se je učil loviti na svojem velikem potovanju.«

»Pred leti je bil v naši hiši maček, ki je bil boljši čuvaj od psa. Imel je sedem prstov na obeh sprednjih nogah in je tehtal kakih 12 funtov. Zvečer, ko smo se spravili k počitku, se je izprehajal po vseh sobah in inspirciral kakor kak stražnik. Neko noč je prišel v našo spalnico in predramil nas troje tako, da je skočil vsakemu na posteljo. Moj oče je šel za njim, sluteč, da se je moralo nekaj zgoditi; ugotovil je, da je padel iz peči kos žarečega premoga in užgal bližnjo plahto.«

»Ob drugi priliki je prišel ob dveh zjutraj v sobo in skočil na mojo posteljo. Planil sem pokonci in stopil za njim k oknu, odkoder se je videla garaža. Opazil sem, da se je neki vlomilec pravkar trudil, da bi odprl vrata garaže. Preden sem prispel doli, je lopov že pobegnil.«

## Podivjane domače živali

Naša štirinogata tovariša: pes in mačka sta zverskega pokolenja in, da v obeh tako domačih in krotkih živalicah lahko zverski instinkti davnih prednikov iznova ožive, se je v novejšem času že mnogokrat opazovalo.

Po madžarskih pustah in po stepah južne Rusije se klatijo cela krdela podivjanih psov. Do 15 živali se včasih zbere v take tolpe, ki čredam in divjačini niso nič manj nevarne kot volkovi, s katerimi se mnogokrat pajdašijo. Prebivalci malih selišč na brezkrainih stepah se ni malo ne brigajo za življenje in početje svojih psov-čuvajev, ki se lahko svobodno klatijo okoli. Če pa tak pes brez nadzorstva nekajkrat ujame kakšno divjačino in okusi toplo kri svoje žrtve, tedaj ga bo čedalje manj vleklo nazaj k gospodarju. Rajši se pridruži podivjanim pajdašem, s katerimi začne razbojniško življenje v strah vsej okolici. Taki podivjani psi menda celo prekašajo volkove v krvoločnosti, divjosti in grabežljivosti. Zgodilo se je n. pr., da je madžarskega magnata barona Szeszönija v ostru zimi 1908 napadla neka taka tolpa, ko se je bil v mraku vračal z lova. V stiski je baron splezal na neko bukev, odkoder je začel streljati mednje. Zadel v temi seveda ni ničesar, a s strelji je priklical dva gozdarja, ki sta postrelila štiri izmed napadalcev. Med ubitimi beštijami sta bila dva križanca med psom in volkom, oba druga pa podivjana psa.

Prav tako kakor psi, rade podivjajo tudi mačke. Neki plemič, ki ima svoja posestva v kurskih provincah, tako opisuje svoja izkustva in opazovanja v teh rečeh:

»Na svojem posestvu sem imel vselej nekaj mačk, da se ubranim mišje in podganje nadlege. Med njimi je bila dvojica, ki je tako zvesto držala skupaj, kakor med mačkami nikoli ni navada. Jedli sta iz ene in iste posode in tudi na lovu po skednjih in kaščah sta bili vedno skupaj. Obe sta bili sive barve in zlasti maček je bil nenavadno lep in močan zastopnik svoje pasme. Na žalost pa se mi je nekega dne razkrilo, da mački svoje lovske strasti ne krotita samo na miših in podganah, marveč da sta svoje lovske pohode razširili tudi na okolišna polja in na goste šume, ki spadajo k mojemu imetju. Ponavadi se s

takih roparskih pohodov po cele tedne nista vrnila. Ko sem nekajkrat izsledil, da so njuni podvigi veljali življenje nekatere mlade zajčke in fazane, sem sklenil, da napravim konec njunim nadebudnim instinktom. Gozdarju sem naročil, da naj parček ob prvi priložnosti ustrelji. Domov se mački zadnje čase itak nista več vrnila. Malo pozneje mi je lovski čuvaj res sporočil, da ju je zalotil na polju, in da je eno obstrelil s šibrami. Od tedaj naprej sta mački brez sledu izginili. Šele naslednjo zimo smo v nanovo zapadlem snegu na neki jasi odkrili njuno sled. Natančno se je videlo, da sta šli živali preko jase vštric in da je ena vlekla za seboj levo zadnjo nogo. Nobenega dvoma tedaj, da smo našli sled obeh podivjanih mačk. Seveda smo si na vso moč prizadevali, da bi izsledili nevšečna gosta, ki sta delala toliko škode med divjačino. Toda zaman. Zasedovanje smo morali opustiti, ker sta se živali zatekli v neko tako gosto zaraščeno sotesko, da jima psi niso mogli blizu. Tudi ponovna zasedovanja v naslednjih tednih niso prinesla zaželjenega uspeha. Roparski parček je bil menda zavohal, da ga zalezujemo in se je umaknil v sosedov revir.

Minili so meseci, ko mi je sosednji posestnik ob neki priliki potožil, da mu divje mačke, ki se drugače komaj še vidijo v naših krajih, uničujejo fazane, ki da jih je čedalje manj. Takoj sem se spomnil na svoja ubežnika. Da njunemu zlopočetu napravim enkrat za vselej konec, sva se s sosednjimi posestniki domenila, da uprizorimo skupaj veliko gonjo nanju. Bil je velik lov. A vzlic temu, da smo imeli blizu 200 gonjačev in 28 strelcev, ter da smo vse gozdne parcele, kjer sta mački najbolj mesarili, zelo skrbno preteknili in preiskali, nismo ničesar dosegli.

Leta 1909. pa je bila pri nas nenavadno mrzla zima in takrat so delavci našli v nekem jarku, kjer so rezali šoto, srno, ki je bila že obžrta od neke zveri. Ko smo jo natančneje pregledali, smo ugotovili, da sta jo mogli zaskočiti in usmrtiti samo oni dve mački, ki sta pred leti pobegnili z mojega posestva. Srni so se namreč poznale po hrbtu globoke brazgotine od krempljev, in ranam na grlu se je jasno videlo, da ne morejo biti ne od lisičjih, ne od volčjih zob. Mi-



mo tega pa smo poleg mrtve divjačine opazili sledi kar štirih doraščenih mačk, iz česar smo skleпали, da je moral podivjani parček dobiti med tem potomstvo. Takoj sem sklenil uprizoriti novo gonjo za njimi.

Naslednjo noč na srečo ni padlo novega snega, tako da smo zjutraj z lahkoto iskali po sledih. Vse štiri so tekle vzporedno v smeri proti nekemu otočiču, ki leži sredi močvirja in je poleti popolnoma nedostopen. Sedaj, pozimi je bilo vse naokoli zamrznjeno in lahko smo se popolnoma približali s stariim hrastjem in robidovjem gosto poraščenu otociču, ki smo ga obkolili od vseh štirih strani. Spustili smo pse, ki so se takoj kot strele zagnali v robidovje. Kmalu nam je glasni lajež, ki je prihajal vedno od iste strani, naznanil, da so psi zavohali sovražnika. Trudoma smo se prerili skozi grmovje in zagledali pse, ki so obstopili neki star posušen hrast. Mačk sprva nismo nikjer uzrli. Nedvomno so se bile poskrile v duplu hrasta, ki je bil skozi in skozi trhel in preperel. Skozi neko luknjo izpadle grče smo zmašili v duplo tlečega suhega mahu, ki daje zelo gost dim. S tem smo hoteli živalice prisiliti, da bi zapustile skrivališče. Nakana nam je tudi popolnoma uspela. Zgoraj v rogovili se je mahoma prikazala mačka, ki je pa takoj smuknila nazaj v duplo, čim je opazila ljudi in pse. Nametali smo v duplo novega goriva in dim, ki

se je valil izpod privrtnje rogovile, je postajal čedalje gostejši. Tedaj so iznenada vse štiri mačke, druga za drugo prhnile iz skrivališča in zbežale v najvišje vršičke, kjer so se stisnile tesno k vejam in čakale. Tri smo z dobro pomerjenimi strelji pihniliz drevesa, četrta pa je bila tako trdoživa, da se je s kroglo v telesu, v velikanskem skoku zagnala na mojega soseda barona v. S. in se mu tako krčevito zagrizla v levi del spodnje čeljusti, da smo ga komaj rešili njenih ostrih zob.

Na ustreljenih mačkah smo lahko opazovali, kako naglo se podivjane domače živali navzamejo ne samo navad divjih prednikov, marveč kako spremene tudi barvo kože in postanejo močnejše in bolj razvite. Mačji parček, ki mi je bil pred leti pobegnil in ki smo ga s potomcema vred ustrelili na otociču, je tri in pol leta užival zlato svobodo v prosti naravi, popolnoma prepuščen samemu sebi. Njuna kožuščka, ki sta bila popreje na nekaterih mestih svetlo sive barve, sta postala v teh letih temna: skoraj črna. Enake barve sta bila tudi mladiča. Dlaka pa je pri vseh zrastle in se zgostila. Krempļji, ki so pri domačih mačkah ostri ko šivanke, so precej otopeli, mesto tega pa so zrastle in postali precej širši. Najbolj značilno pa se mi je videlo, da so se živali navzele tudi onega ostrega zverskega duha, ki je lasten njihovim divje živečim sorodnikom. V. K.

## Otoki, ki izginjajo ali vstajajo

Ni še dolgo, kar so poročali iz Bata-vije, da se je pogreznil 278 m dolgi in 138 m visoki otok Anak-Krakatau nenadoma v morje. S tem se je zaključilo ponovno razdobje v zemeljski zgodovini Sundajskega preliva, ki loči otoka Sumatro in Javo. Ti kraji so spadali vedno med najslabotnejša mesta naše zemeljske skorje in podtalne sile delujejo tu še posebno pogosto in očitno. Tu je zletel 27. avgusta 1883 z mogočnim vulkanskim izbruhom tudi večji del 830 m visokega otoka v zrak. To je bil znameniti

### otok Krakatau

Žareče mase lave so šinile takrat do 50.000 m v višino, strahoviti razpok pa je bilo slišati na daljavo 3600 km, kar

bi pomenilo približno razdaljo med Ljubljano in mestom Tobolskim v Sibiriji. Krakatau sam je bil neobljuden, toda na bližnjih otokih sta vzporedna pojava potresa in silovitega morskega valovanja umčila okoli 30.000 človeških življenj.

Od decembra 1927 dalje je kazalo, da se je otvorila nova erupcijska perioda. Med otokoma Long Island in Verlaten Island so nastajali podmorski izbruhi, ki so dvigali ogromne stebre vode v višino 250 m in vroče mase lave v višino 1200 m. Obrežno prebivalstvo sosednih otokov se je umaknilo v njihovo notranjost in vsaj do tistih obrežnih točk, ki ležijo 50 m nad morsko gladino. Vsem je bila še v spominu grozotna lekcija l. 1883.

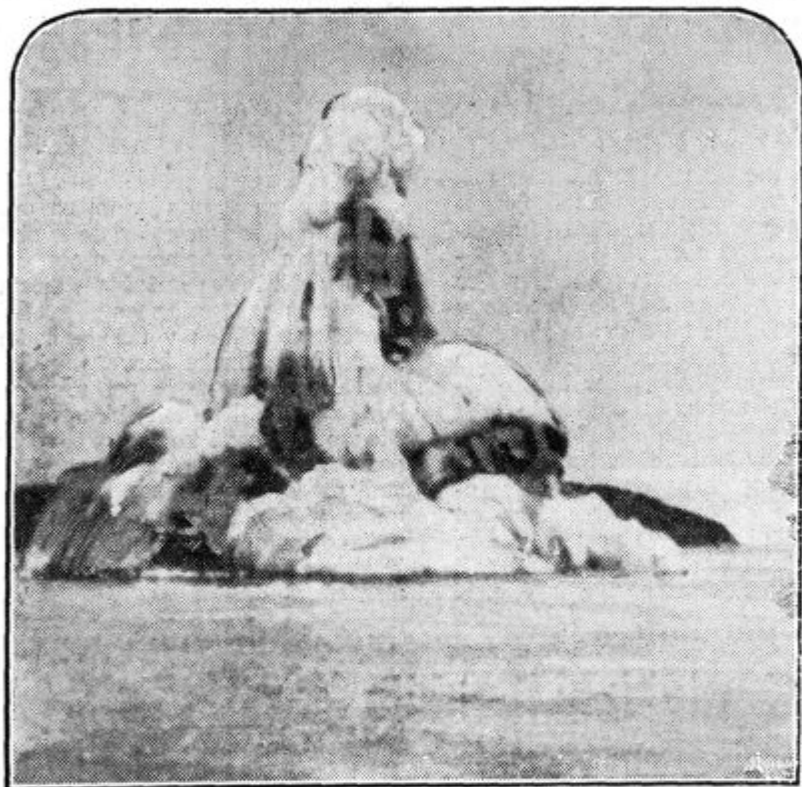
Holandsko-Indijska vlada je osnovala na Lang Islandu opazovalno postajo, ki je zabeležila včasi do

*2500 izbruhov na dan.*

Posamezne dele iz morskih globin dvigajočega se otoka so opazili že 26. januarja 1928 nad gladino. Toda bjavica jih je kmalu spet razdrla. Končno se je izobličil dokaj znaten otok, baš omenjeni Anak-Krakatau, ki ga je naposled vzel najmogočnejši izbruh v

Bolj poredkoma in veliko bolj skrivnostno pa se vršijo tiste spremembe na obrazu naše zemlje, ki povzročajo *propast velikih obljudenih otokov.*

Najstarejše sporočilo o takšnem otoku, ki je bil obenem največji, se tiče dežele Atlantide, ki je ležala baje pred tisočletji v oceanu, ki je dobil po njej svoje ime. Po izjavah grškega filozofa Platona, ki je živel okoli l. 400. pred Kr. je bila Atlantida cvetoča in mo-



*Vulkan Krakatau*

tej periodi — zdi se, da za vselej. Vse se je oddahnilo.

Takšno nastajanje in propadanje otokov so opazovali že šestokrat, seveda ponajveč v precej oddaljenih kotih Indijskega in Velikega (Tihega) oceana.

V vseh teh primerih je šlo za rast ognjenika iz morskih tal. Prhki izmečki vulkanskih kamenin, z zračnimi mehurji napolnjena lava, krhki groh, pesek in pepel se ne morejo upirati morskim valovom, tako da razdirajo ti otok še v času njegovega nastajanja. Takšnim, iz morja dvigajočim se vulkanom je torej skorajšnja smrt zapisana že ob rojstvu.

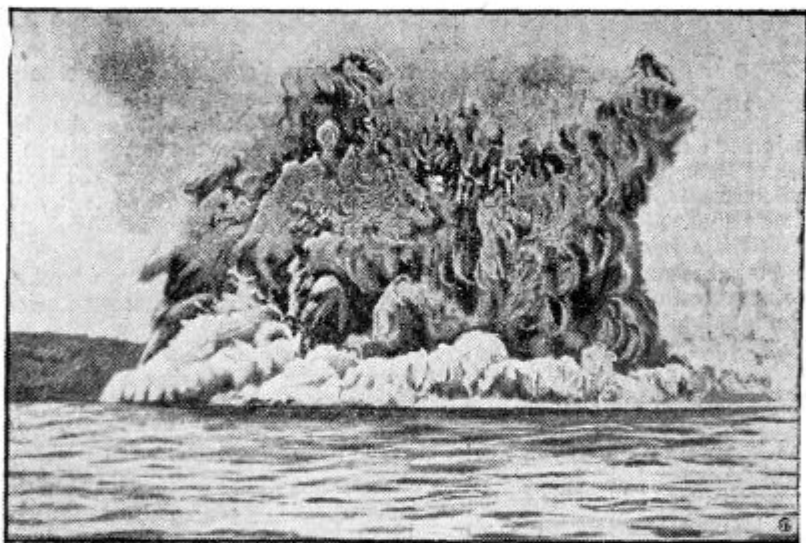
gočna kulturna država, čije kralji so gospodovali tudi nad deli evropske celine. Grozoviti potresi so potem, po Platonovem poročilu, pogreznili ta otok v globine morja. Cel venec pripovedk so spleli okoli tega skrivnosti polnega otoka in problema Atlantide do danes še niso rešili navzlic neumornemu raziskovalnemu delu nešteti zemljepiscev in zgodovinarjev. Ostali smo do danes na isti točki kakor največji naravoslovec prejšnjega stoletja Aleksander von Humboldt, ki je dejal, da je pripovedka o Atlantidi zmes resnice in izmišljotine.

**Bolje dokumentirana so sporočila  
o Vineti,**

tistem cvetočem staroslovanskem trgovskem mestu, ki je ležalo na nekem otoku pred izlivom Odre in ki so ga požrli morski valovi v 12. stoletju. Tudi tukaj je legenda zamračila dejstva, vendar pa je še dandanes dana možnost, da najdemo razvaline starodavnega mesta, če bi preiskali s potapljači tamnojnje morsko dno.

V novejši čas sega propad tistega otoka, ki ga je baje odkril kapitan Newton l. 1578. jugozapadno od Islandije. To je moral biti precej velik otok, če se moramo zanesti na morske in zemeljske karte prejšnjega stoletja, ki ga

ostanek nekdanje združene Koptine. Veliki otok Bant, ki ga omenja zgodovinar Adam iz Bremena l. 1070., je izginil skoraj do malega in otoki Norderney, Juist in Borkum predstavljajo njegove ostanke. Propad tega otoka pa je zakrivilo poleg visokih plim po vsej priliki tudi počasno padanje celotne nemške severnomorske obale. Saj vemo, da se tudi po drugod obale nižajo, kakor se na drugih mestih (n. pr. v naši Dalmaciji) polagoma višajo. Nemški profesor Wolff je pred kratkim ugotovil, da se omenjena nemška obala zniža vsako leto za 19 do 33 cm. Da bi ta pojav podrobneje preštudirali, so izvedli precizijsko nivelacijo na več mestih in jo bodo ponavljali od časa do časa, s či-



*Ognjenik v Sundskem prelivu*

imajo zarisanega in ga imenujejo Bus ali Busse.

Razen teh bolj ali manj legendarnih otokov pa vemo za številne druge, ki je njih nekdanja eksistenca zgodovinsko dokazana. Odkar je Doverska morska cesta ločila Anglijo od evropskega kontinenta in se je Severno (Nemško) morje tudi na jugozapadu zvezalo z odprtim oceanom, so visoke plime, viharji in poplave pokončali ob holandski in nemški obali že marsikakšen otok.

**Ostanki gozdov na dnu Severnega morja**

govore razločen jezik. Venec otokov, ki teče vzporedno z južno in vzhodno obalo Severnega morja, je samo boren

mer bodo dobili točne številke za to počasno nižanje.

Toda tudi tedaj, če nam ni do točnih izmer v centimetrih, se lahko vsak hip prepričamo, kako vstajajo otoki iz dna morja in se drugi spet pogrezajo. Zadostuje nam površna primerjava zemljepisnih kart starejšega in novejšega datuma. Vsaka karta podaja obličje zemlje v svojem času in je tako nekakšna njegova momentna fotografija.

.....  
**STRAH PRED MRLIČEM**

Ko primitivna plemena po tradicionalnih obredih in običajih izvrše pred mrličem prvo žalovanje, se ga začenjajo bati, češ,

da ne bi vzel s seboj na pot kakega živega človeka. Po njihovem verovanju je pokojnikova duša prve dni sila nesrečna, nemirna in celo nevarna. Zato n. pr. Polinezijski na otokih Tonga prinašajo komaj umrlemu človeku raznih jedač, proseč ga: »Bodi tako dober in nas zapusti na vekomaj, če že odhajaš od nas.« Izaroti na Filipinih pošljejo k mrliču starce in starke, da čujejo pri njem nekaj dni, češ, naj pobere stare ljudi, če se mu že zanoče spremljevalca na oni svet. Tudi ti pojo pesmi, v katerih ga prosijo, naj jih dokončno zapusti in ne jemlje nikogar s se-

boj. Pri Parahumarjih v Sev. Ameriki zapro mrtvecu oči in prekrižajo roke na prsih, nakar se poslove od njega zapovrstjo vsi rodbinski člani in sorodniki. Vdova kleče in jokaje roti pokojnega moža: »Če si že odšel in ne maraš ostati pri meni, se nikar ne vračaj in ne straš svojih sinov in hčera«. Matj pravi mrtvemu otroku: »Zdaj pa pojdi. In ne vračaj se, če si že umrl! Ne prihajaj ponoči, da bi mi sesal prvi«. Oče pravi: »Ne vračaj se in ne zahtevaj več od mene, da bi te vodil za roko ali ti delal igračke. Jaz te več ne poznam.«

M. Č.—A.

## Muslimanska žena

IV.

### Velike žene Egipta, Indije in Andaluzije

V Egiptu je žena osnovala akademijo Dar-el-Hifejmet (hiša vede), kjer so se predavale razne znanosti, zlasti pa modroslovje (teozofija). Med predavateljic in med slušateljic je bilo pretežno število žensk. V tej akademiji sta bili vzgojeni dve princesi, samostojni egiptski vladarici: Sejdul Muluk, ki se je kasneje odlikovala v modroslovju in Sagru Dur, žena velikih političnih sposobnosti, sodobnica Luisa XI., nazvana »carica muslimanov.«

V Indiji se je posebno uveljavila Nuri Džihan (Svetloba sveta), ki je potekla iz navadne meščanske rodbine. Omožila se je z indijskim cesarjem Džihangirjem in je imela največji vpliv na moža in preko njega na vse cesarstvo. Prav za prav je bilo vodstvo državnih zadev v njenih rokah in pod njo je cesarstvo napredovalo in procvitalo. Ustanovila je mnoge učne zavode in nešteto prosvetnih in človekoljubnih društev. Zlasti je zgradila močno mrežo dobrih cest po vsej državi. Ustanovila je tudi nekako stalno razstavo, na kateri so dame vsako leto dne 9. marca izložile svoje dragocenosti in ročna dela; ogledovanje te razstave je bilo obvezno in z vstopnicami. Čisti dobiček je šel v sklad za pomoč revežem.

V Andaluziji (Španiji) je za časa Mavrov, zlasti pa pod Abdurrahmanom III., Hakenom I. in Ebom Nasro, imela žena prvo besedo v znanosti in v politiki. Mnoge žene so študirale arhitek-

turo in zvezdoznanstvo ter so se v teh znanstvenih panogah posebno odlikovale. Dvor žene kalifa Abdurrahmana »El Zehra« je dovršeno arhitektonsko delo, ki mu težko najdeš enakega. Ta žena je pridobila svojega moža za to, da je plačeval učenjakom za eno »oko« prevodov grških klasikov po eno »oko« suhega zlata. V tem je iskati vzrok, zakaj je takratna Španija v znanosti prednjačila vsemu svetu.

V Andaluziji so se posebno odlikovale še princesa Valida kot velika pesnica, Umul-Ula in El Aruzi kot profesorica gramatike in poetike na kordovskem vseučilišču. Kako visoko je stala ta univerza, pričuj samo to, da sta se na nji izšolala dva rimska papeža, da se je v 12. stoletju skušal neki fizik in mehanik te univerze dvigniti v zrak in da je na osnovi spisa nje profesorja Abdulaha Vergunija Kolumb odkril Ameriko.

### Besede nesrečne muslimanske matere

Španija je procvitala, dokler so vladali prosvetljeni in pametni vladarji; toda ko so se ti pokvarili, je šla vsa dežela daleč nazaj in naposled so jo morali izgubiti. Ko je bil zlomljen zadnji mavrski odpor v Španiji, ko je moral dvor neodločnega kalifa Abdulah-es-Sagira pobegniti iz divne in bogate Granade, je zatonil polmesec na pirenejskem polotoku. Med četami dvorjanov je bežala tudi mati zadnjega kalifa Ajiša. Iz njenih prsi so prhajali bridki vzdihni in solze so se utrinjale na blede,



otožna lica. Ko je pogledala zadnjokrat s hriba lepo Granado, se stopila pred svojega sina in mu rekla:

»Ničemnik, nisi vreden, da se šteješ med člane slavnega arabskega naroda; rodila sem te na nesrečo rodu in domovini. Srečnejša bi bila, če bi povila kamen namestu tebe.

Jokaj, strahopetec, jokaj, ki nisi umel kot dostojen človek obvarovati svojo sveto zemljo; le jokaj zdaj kakor žena.

Lahko bi bil obvaroval domovino pred toliko sramoto. Da, da, mogel si, a nisi hotel, ker si dajal dvornemu razkošju in uživanju prednost pred zadevami matere domovine. Podnevi in ponoči si veseljačil s sužnjami in gledal na vrtu, kako se odražajo sence visokih debel. To je bilo vse tvoje delo. Trenutni zadovoljitvi svoje poželjivosti si žrtvoval čast in ponos in vse upropastil. Nikdar se nisi domislil, da imaš skrbeti za bodočnost svojega naroda.«

— — —

»Dokler je še čas, poglej še enkrat ta široka polja, rodovitne njive, sijajno urejene dvore, bogate knjižnice, prekrasne vrtove in vso to z arabsko krvjo prepojeno zemljo. Pogledi, nesrečnej, še enkrat El-Hamro, stolno palačo endeloskih kalifov med rdečimi plameni, ki se kot znak tvojih lopovščin pretvarja v prah in pepel. Granada, ki je rodila toliko arabskih velikanov, je po tvoji krivdi padla v sovražne roke, zaradi tebe se bo porušila in samo tebe bo kot začetnika svojega propada obtoževala na sodni dan. Beži, strahopetnej, uteci. Arabski vladar nima niti v svoji domovini več pravic. Le pomisli, da se boš moral zdaj kakor žival potikati po afriških pustinjah.

Pojdi in preživi ostanek sramotnega življenja na najpodlejši način v strahopetstvu, toda ne misli, da boš samo s sramoto plačeval svoje grehe. Ne samo na tem svetu, marveč tudi v grobu ne boš imel miru in pokoja. Na tvojem spomeniku bo vklesano s črnimi črkami: Tu počiva človek, ki je ponos in čast svoje matere poteptal z nogami, ki je svoje mirne podložnike mučil z nasiljem in z drugimi hudobnostmi, ki je slavno Granado izročil sovražniku. — tu počiva veličanstvo izdajalca, strahopetca in najpodlejša nestvora po imenu Ebn Abdulah-es-Sagira. Večno mu bodi prokletstvo!»

Spis »Mešahirun-nisa« (Sloveče žene) beleži te besede, kakor jih ni izrekla

najbrž nobena druga mati pred očmi svojega sina.

## Današnje slavne žene islam-skega vzhoda

Zapustimo zgodovino, kjer bi lahko še dolgo naštevali imena velikih in odličnih žena v islamskem svetu. Treba je, da spoznamo še nekatere muslimanske žene našega stoletja.

Turčija, ki je bila že pred Kemalom pašo vodilna islamska država, šteje med svoje duhovne predstavitelje tudi mnoge žene. Omenjamo samo pesnico Nidžar-hanumo, romanopisko Fatimo Alijo-hanum, profesorico carigrajskega vseučilišča Halido Edib-hanum (njen roman »Turan« in naš roman »Bôlja na srcu« sta zanesla slavo njenega imena daleč preko meja ožje domovine). Halida Edib-hanum se mnogo bavi tudi s politiko in jo štejejo med prve današnje turške govornike. Med vojno se je vojskovala kot prostovoljec in dosegla čin poročnika.

V Indiji se muslimanska žena uveljavlja v politiki. Prvenstvo med vsemi pa gre 85letni starki, materi bratov Ševketa in Muhameda Alija. Ko je pred šestimi leti angleška vlada zaprla oba brata kot politična voditelja indijskih muslimanov, je njuna stara mati nadaljevala sinovo politično delo. Hodila je širom Indije iz kraja v kraj; povsod so jo slovesno sprejemali i muslimani i nacionalni brahmani.

Posebno se odlikuje tudi samostojna vladarica države Bahopal v centralni Aziji Bibi Behopal-hanum. Njena država je v prosvetnem in kulturnem pogledu najnaprednejša izmed osrednje-azijskih držav. Izmed vseh muslimanskih držav ima Indija edino svojo islamsko misionarsko organizacijo. Le-to vzdržujejo — kakor trdi vseučiliški profesor v Jeruzalemu Zejnul Abidin — samo indijske žene.

V Egiptu so udeležene v nacionalističnem gibanju mnoge žene, med katerimi se zlasti odlikuje soproga voditelja egiptskih muslimanov znanega Saad Zagul-paše, Safije-hanum. Njen mož Zagul paša je umrl pred dvema letoma. Egiptске žene imajo celo posebno nacionalistično stranko »Hizbul-vatan«. Širjenje znanosti zelo podpira mati zadnjega egiptskega kediwa Abasa Hilmi-paše, ki je bil moral še l. 1915. pobeigniti pred Angleži iz Egipta in je umrl pred štirimi leti v Carigradu. Starka ži-

vi še danes v Kairu. Tudi v Rusiji zavzemajo muslimanke odlična mesta. Znano je, da so že pred vojno študirale na vseučiliščih v Petrogradu in Moskvi, zlasti pa na visokih šolah v Kazanju. V kakih osmih republikah sovjetske Unije tvorijo muslimani pretežen del prebivalstva; tu opravlja žena dolžnosti učiteljice, profesorice in zdravnice, nekatere so celo ljudski komisarji. Na otokih Java, Borneo in Celebes, kjer živi 80 milijonov muslimanov, se žene uveljavljajo po večini v prosvetnih pokretih. V Hedžasu, Jemenu, Hadramevtu, Siriji, Palestini, Perziji, Afganistamu, Alžiru, Tunisu in Tripolisu opravljajo žene zgolj hišna in poljska dela.



To, kar sem napisal, je stvarni oris položaja muslimanske žene v islamskem svetu. Ne smem pa zamolčati, da je bila in je muslimanska žena enakovpravna z moškimi v deželah, kamor so zanesli muslimansko kulturo Arabci. Bili so časi in dežele, ko se je muslimanski ženi godilo veliko slabše.

V Perziji in Siriji je pokvarjenost pred nastopom islama dosegla vrhunec.

Ni bilo nikake svetinje več v narodovem življenju; družabna pravica ni obstojala niti kot pojem. In ko je dinastija Abasovčev zasedla prestol kalifov, so si nekateri pokvarjenci pridobili pretorijanske pravice in glavno besedo; od njih so v veliki meri zaviseli vladarji. Namestu znanosti so upeljali v harem spletke in kovarstvo in krivo razlagali islamske predpise; pod njihovim paganskim vplivom in trpela vsa družba, predvsem pa ženski svet. Zato je veliki reformator Mehmed Ali dal zapreti vse šejke in teologe in so morali pod pretno smrtno kazni privoliti v vse njegove reforme.

Perzijci in Sirci so hoteli obvladati ves muslimanski svet; ker pa je bila žena najmočnejša bojevница za pravico in svobodo, so storili vse, kar so mogli, da oslabe vpliv žene na javno življenje.

To jim je uspelo. Posledica je bila, da se je mnoga izpačena islamska naprava ohranila vse do naših dni na škodo ženskega družabnega razvoja. Prav to jo tisto, proti čemur se bori vsak naprednejši musliman; to je bistvo reform Kemala-paše: osvoboditev družbe od vseh predsodkov in škodljivih tradicij.

*Davorin Ravljen*

## Ob iztočni meji Jugoslavije

V Negotinu — nič napačnega, pa tudi nič novega. Mesto pač, kakor vsa večja srbska mesta z razvlečenimi ulicami, z redkim tlakom, z nekaterimi imenitnimi stavbami v osrčju. Ne, naj bo pravično povedano: Negotin je prav lep, ima nekaj res lepih palač, krasno veliko cerkev, par dobrih hotelov in očitvidno imovite prebivalce. Tudi najmanjše hiše že daleč onstran v predmestju so snažne in prijazne s svojimi vrtovi. Na enem dvorišču sem opazil med oleandri tudi oranže. Dejali so mi, da v tej hiši biva mati ministrskega predsednika, generala Pere Živkovića.

Pa dasi je Negotin prav obsežen, se tujec v njem ne skriva. Spoznajo te po nosu. Mene vsaj. Sedel sem pred Grand-hotelom in si strahovito zaželel čevabčičev, ki jih je par metrov stran sukljal čevabdžija.

— E, gospodine moj — mi pravi on, — poskusi rajši škembiče. Še Bekerica jih je gohtala v Beogradu. A negotin-

ski škembiči — eee, s' mnoga ljuta paprika . . .

Rad bi bil čevabdžija ustregel tujcu, pa je nasul »mnoga ljuta paprika«, da me je zalepnilo.

Prisedel je k mizi dostojen gospod. Za obrtnika se je predstavil.

— A vi, iz Slovenije? Dobri ljudi — alal jim vera! Vredni ljudi.

Bil je pri nas lani na velesejmu. In mu ne gre v glavo, da tudi Slovenci častimo svetnika Cirila in Metoda, pišemo in čitamo pa latinico — alal nam vera!

Še posebno pa tujec v teh obmejnih krajih ne ostane neopažen očesom postave. Razumljivo. Tudi pri nas ne bi pustili neznanca šetati po Planini ali Rakeku, ne da bi ga pobarali za legitimacijo. Prav všeč mi je zato bilo, ko me je naslednje jutro pri blagajni orožniški narednik tako diskretno povprašal, če nisem namenjen v Bolgarijo. Ne, v Bolgarijo pa ne, dasi sem imel »pasoš«, zavržen že nekje na dnu culice,

ki sem jo bil prejšnji dan shranil v hotelu. Kdo ga je neki bil videl razen mene? . . . Pa sva se z narednikom le prijazno pogovorila in se je prav čudil, da nisem v Negotinu utegnil obiskati tamošnjih Slovencev, predvsem oficirjev, orožnikov, nekaterih uradnikov in drugih. Še vedno se mi zdi, da sem bil sumljiv, hudo sumljiv. Na vsej poti od Negotina do Niša — deset ur vožnje vseskoz ob meji — sem to lahko tiho preizkušal.

Zasopihla vlak nizdol od Negotina skozi krajino, čez ravno polje. Kar nič ne veš, kam bomo zavozili, ko je proga tako lepo izenačena z ostalim terenom. Vsa je v bohotnem zelenju in mak, rdeči mak se bñjno šopiri na njej. Sam sedim v kupeju, karto razgrnem. Vrag bi vedel, nekdo je neprestano pogledoval s hodnika name, da sem še sam radoveden stopil na hodnik. Nikogar! Razen v sosednjem kupeju neki gospod, ki je peljal svojo ženičo v »banjo«.

Ni treba, da bi si na tej obmejni progi pozele hitrejšega tempa. Vse pride po sebi. Ko se komaj uživiš v ravninsko vožnjo, se onkraj Brusnika znajdeš v kolosalnem predoru, dolgem skoro celih deset minut. Ko pri Tabakovcu zopet izlezemo iz njega, se nam odpre, še bolje pa rečeno: se nam prične zapirati nov svet. Na levi teče Ti-

mok vedno bližje mimo nas, onkraj njega se na bolgarsko stran vijejo steze in ceste v breg, liki rjave lente na prsih starega diplomata. Mršavi topoli, leševje ob progi, akacije v celih gajih.

Zaječar nas od daleč pozdravlja, ves prenovljen in posebno še danes živo razgiban. Sokoli so včeraj v njem priredili zlet, prepoldn je ves peron, mladina pleše kolo in prepeva, celo zapoznel prigodni govornik se je dvignil ob kandelaber.

Dalje gremo, mimo Kraljevega sela, pozdravljajo nas nove in prenovljene hiše, in vsenaokrog pogorja kakor na Gorenjskem. Timok se nizko, prav nizko zvija pod grmičjem, regljanje žab v ta divni vroči dan izpopolnjuje simfonijo.

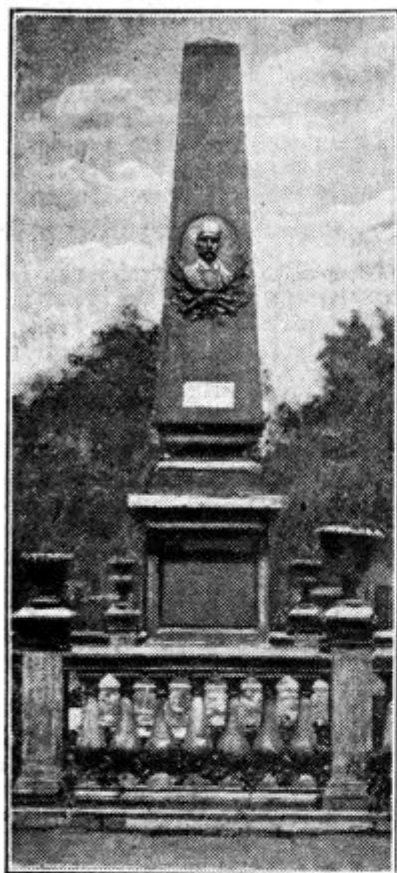
Ne vem, kje smo se nato ustavili zopet sredi polja. Selska postaja pač, imena nisem zabeležil, v spomin se je zapisala samo pokvečena tabla tik ob cesti in progi: »Pazi na voz!« — Namreč, na svoj seljaški voz in pa na vlak, ki mu že onkraj Sotle ne pravijo nič drugače. — Vas je skrita nekje med drevjem; mogočnim tako, da bi ga z letala motril za trdnjavo.

Po lepem mostu prejašemo Timok, valujoč preko močnega jeza in pridirjamo naravnost v Knjaževac, da se na kolodvoru zopet enkrat naužijemo najnovejših novin iz Beograda, sladoleda



*Cerkev sv. Trojice v Negotinu*

in ljubili pogledov deklet, šetajočih ob peronu.



*Spomenik hajduku Velju v Negotinu*

Gremo nato mimo Rgošta (četrť ure sem z jezikom valjal to častitljivo ime) in že onkraj Podvisa zlezemo v strašno sotesko med Svrliške planine. Predor se vrsti za predorom, kakor črne jagode na rožnem vencu, v beli dan pa štrlijo navpik bele skaline in nizko pod nami se kakor tanka zelena kača sem in tja v brezdnih pretaka bistri Timok. Tako divje romantična pot, da lahko povem domačo primero: kakor da bi železnica tekla pod Kamniškimi planinami v bližini Frischaufovega doma.

V neznosni vročini, v strašnem zađahu po ogljiku, nabranem v kupeju skozi neštete predore, se dušimo vsi. Jaz in novi sopotniki, večji del železničarji-izletniki. Enemu sta omagala dva sinčka, oblečena v volnene žabice, da se pač ne bi prehladila. V zaťohli sopari, znosni težje kakor parna

kopel pri Slonu, smo ju škropili, dokler nista zopet zamigala in pogledala skozi okno:

— Tata, ene ga! Opet tunel! Jao!... Tata, brojite vi tunele?

— Nikako! Sad ću!

Končno zopet nekaj oddiha. Okna odpiramo, zeleno pokrajino gledamo. Črede ovac in koz se paso ob grmičevju, mali vinogradiči v velikosti kraških dolin se skrivajo tu in tam za slivami. Na lepi postaji Paliluli, ki s slovito beograjsko četrtjo seveda nima nič skupnega razen imena, ima vlak zaradi srečanja nekaj daljši postanek! To vam je življenje na kolodvoru. Vse se mahoma razživi, mladina prva poskače iz vagonov in hiti v čutarice zajemat vodo, nato pa — komaj se je nekje oglasil mlad muzikant z orglicami, že se vse druži k plesu, kolo naokolo. Solnce je tonilo za hrič nekam v Šumadijo in s pokrajino vred pozlatilo tudi prešerno razpoloženje tega mladega, vedno veselega rodu.

Tijuji! — Teee . . . Tako gre s piščalko in trobento še vse po starem, da krenemo dalje. In smo mahoma zopet v predorih. Še osem jih prevrtamo, nato smo na planem. Za nami je vsa svrlješka tomantika, nove pokrajine so pohlevne, blage, slikovite v mehkem poletnem večeru. Daleč na jugu kipijo v nebo balkanske planine, družuč se z dolgimi, medlo belimi oblaki v enoto. V prijetnem hladu in uživanju prirodnih lepot smo zopet vsi sveži in čili, le gospa železničarjeva se še oprijemlje za čelo, omaguje in toži:

— Ot ovaj ćumur (premog) toliko me bole glava . . .

Ćudno, res ćudno govore ti ljudje. Nič sklanjatve, da jih vćasi teško razumeš, oni pa tebe tudi, — se pravi: prijazni so, a nezaupljivi napram tujcu. Saj res, gospoda, vso pot se vozimo blizu meje . . .

Gaji akacij drhtijo opojno in celí travniki so pobeljeni z nekim cvetjem, kakor Golica v juniju z narcisami.

— A, nije to ništa. Cveće neko! — odgovarja na moje vprašanje sosed v kupeju. Nič posebnega, nikar, da bi tujec posvećal kaj pozornosti cvetju all ćemu drugemu, ko je vendar vse tako naravno . . . Tudi ni treba, da bi neznanec vse vedel do pike natančno. Sprevodnika vprašam, koliko je še postaj do Niša.

— Još ćetiri. Ne, nego pet. Ili taćnije: šest ravnih . . .



Visoko nad dolino, med pašniki in vinogradi teče proga. Daleč pod nami se že v mraku svetlikajo lučke. Vlak drvi divje, da cvilijo vse zavore. Razgrnil se je nad mesto že teman večer, ko smo prispeli v Niš.

Utrudi človeka celodnevna vožnja, toda vredna je res tudi celega dne. O, ko bi bilo samo to, še bi kdaj v bo-

dočem šel na iztočno mejo. Toda, ko si enkrat v Nišu in moraš čez dobro uro prestopiti v brzec, da vso noč jadraš navzgor proti Beogradu in odtod ves dan ali vso noč proti Ljubljani. — dovolj za paradoks, da si poželiš vsaj še sedem dni dopusta za oddih po prestanem dopustu . . .

## Moja pot skozi Zapadno Sibirijo

K nedavnemu poletu »Zepelina« iz Friedrichshafena v Tokio bo gotovo zanimal pričujoči spis etnologa Oskarja Iden-Zollerja, enega izmed redkih Srednjeevropecev, ki so s pridom prepotovali Zapadno Sibirijo, koder je šla pot nemškega zrakovplova na Vzhod.

Prišel sem čez Uržumko in Mias na greben Uralskega pogorja. Vršaci so bili pokriti z debelim snegom, a tudi zimska pokrajina je bila tako slikovita, da nisem mogel odoleti njenim čarom. Potoval sem kar se je dalo hitro, kajti želel sem čimprej mogoče dospeti v Jekaterinburg, sedanji Sverdlovsk, kjer je ruski osrednji trg za uralsko žlahtno kamenje. Zato sem prav rad sprejel ponudbo nekega kolonista, da potujeva skupno iz Čeljabinska do prihodnje etape mojega cilja.

žlahtnih kamnov, ki se prodajajo na trgu kakor pri nas jajca in presno maslo.

Čeljabinsk, kjer sem nastopil svojo pot proti Zapadni Sibiriji, je izhodišče transsibirske železnice, ki veže Evropo z Daljnim vzhodom. Od tu odrine vsak dan na stotine potnikov proti Aziji, po kateri hrepene vse življenje. Pasažirji pa se morajo zadovoljiti z bivanjem v navadnih lesenih hišah in barakah, zakaj s hoteli je kraj pomanjkljivo preskrbljen.

Sibirska železnica je popolnoma v skladu z zahtevami, ki so bile merodajne za njeno gradnjo. Predvsem je dvotirna, ima dobre mostove in se celo v pogledu hitrosti lahko kosa z ameriškiimi železnicami. Potovanje s sibirskim ekspresom pa tudi ni tako enolično, kakor bi si kdo mislil. Od Čeljabinska do Oba znaša razdalja 1332 vrst. Ta po-



Pogled na Irkutsk v Sibiriji

Jekaterinburg leži sredi Uralskega pogorja. Pogled nanj je prekrasen, posebno v solnčnem svitu. Zdi se, kakor da se zlato preliva po njegovih ulicah. Ogledal sem si brusarno za žlahtno kamenje, kjer dobivajo plemenite rude tudi res plemenite oblike. Največ se obdeluje aleksandrit. Jekaterinburg ima večkrat v tednu sejem. Tam ima vsak tujec priliko, da si za mal denar nakupi

krajina je vseskozi rodovitna; ima črno prst. Posebno stepa okoli Čimska in Barabinska je prikladna za obdelovanje zemlje. Klima je tod okoli čisto kontinentalna. Temperatura se giblje povprečno med 17,5 C nad ničlo poleti in 17 C pod ničlo pozimi. Padavine so normalne in znašajo letno približno 380 mm. Prebivalstva so našeli v Zapadni Sibiriji tri in pol milijona duš, med kate-

riml je 97 odstotkov ruskih priseljencev in samo 3 odstotki domačinov. Med slednjimi prevladujejo turško-finska plemena, ki jih poznamo pod skupnim imenom Tataři. To so prav za prav ostanki nekdanjega Hučumskega carstva.

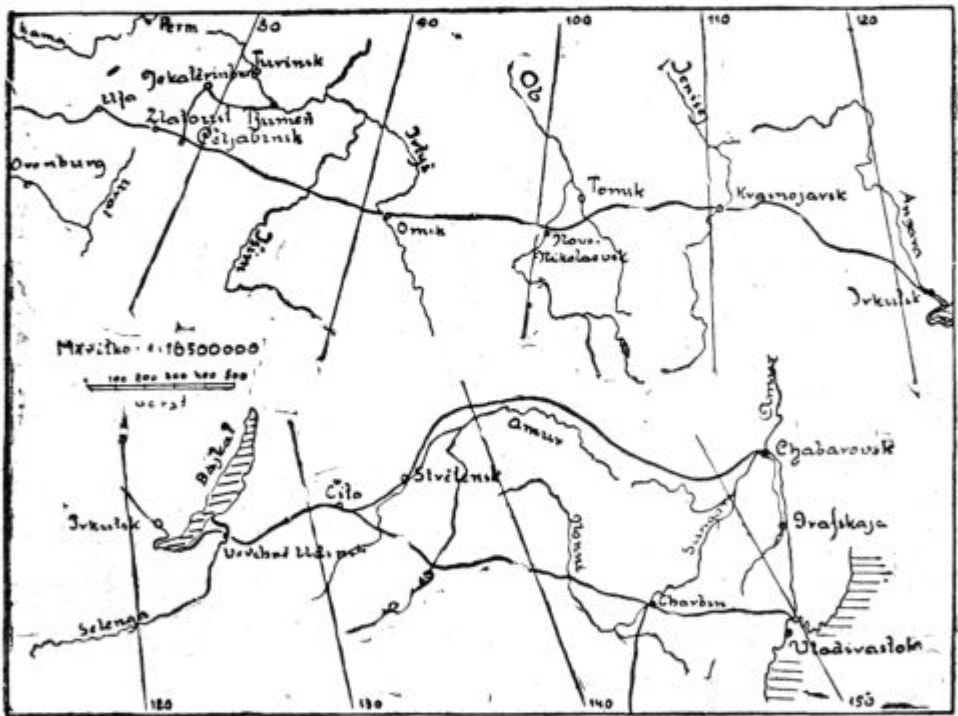
Za Tomskom se pričena tajga, sibirski pragozd. Nepopisno krasne scenerije spremljajo potnika na tej progi po cele dneve. Prikupen je Krasnojarsk, kjer sem se ustavil na nekaj dni, potem pa sem šel v Nižnje-Udinsk, mesto, ki leži, obdano od gorâ na desnem bregu Ude.

Pri Irkutsku je pokrajina spremenila lice. Planine, gozdovi in travniki so izginili in se razlili v neskončno stepto, na

krajina zopet očarala. Naselbina leži sredi plodnih njiv, za katerimi se razprostirajo gozdiči srebrnih brez. Panoramo zamegli še pogled na tajgo, ki se začne pri gozdu.

Pripovedovali so mi, da naletiš tukaj na medveda jedva poldrugo vrsto od ljudskih bivališč. Divjih petelinov je neki toliko, da jih domači lovci prodajajo po 6 ali 7 Din. Divjih rac in gosi pa mrgoli, da se jih sploh ne morejo odkrižati, enako tudi jerebic. Le orlov in labodov, ki sta Burjatom sveti živali, ne sme ustreliti nihče, če se jim noče zameriti.

Bila je baš nedelja, ko sem dosegel Leno. Na onem bregu so peli zvonovi, tostran je odmevala marseljeza. Kakšen kontrast! sem si mislil.



Ozemlje sirske železnice

kateri so se pasli konji v velikih čredah. Tu in tam je bilo tudi nekaj goved, ovâc in koz. Tako sem prišel že v kraje Burjatov, ki so v verskem oziru podložni dalaj-lami.

Na tem delu potovanja sem se dotaknil marsikakšne burjatske naselbine. In kjer sem se ustavil, so mi pri sprejemu ponudili kislega konjskega mleka z ovsom. Kmalu pa se je začela stepta dvigati v griče. Pri Bajandaju me je po-

Opočnoči zadnjega dne v Kačugi je pridrvel v mojo sobo ukraïni predstojnik in mi jecljaje povedal, da je odrinil splav, ki je imel nalog prepeljati me do Vitimska, že zvečer od brega. Ker je bilo mogoče, da je splav že dosegel Verholensk, sem skočil brž pokonci, popadel prtljago in sedel na že pripravljeno trojko, ki me je nesla kakor veter za splavarji. Dosegli smo jih. Lena je slikovita reka. Njena struga je zelo široka,

a neprijetno učinkujejo na gledalca čeri, ki se dvigajo nad vodno gladino in ki so mestoma prav velike. Tudi ta del potovanja je bil dokaj zabaven ne le za oko, ampak tudi za dušo. Najprej so nas spremljali vršaci Bajkalskega pogorja, kjer se menjujejo skale s stepami in travniki, potem pa smo potovali skozi pravcati pragozd, ki rase na obeh bregovih reke.

Jakutsk je najpomembnejše mesto na severu Vzhodne Sibirije. Leži na 62.

točki severne širine. Tam se praviloma konča lepa vožnja po Leni. Mesto je bilo sezidano l. 1632. Še danes spominjajo na njegovo burno preteklost lesene utrdbe, zakaj zavojevalec Sibirije ni bilo baš lahko, ko so se bojevali z domačini. Jakuti in Tunguzi jih niso sprejeli z odprtimi rokami.

Za Jakutskom pa se začne velika divjina, pot v neskončnost, kjer umolkne sleherni življenje in kjer se izgublja človeška stopinja v globokem snegu.

Dr. Vl. Travner

## Čarovniški procesi na Slovenskem

(Nadaljevanje)

Tako se pritožuje n. pr. graški krvni sodnik *dr. Janez Andrej Barth*, ki je imel opraviti tudi v naših čarovniških procesih, v dopisu na n. a. vlado z dne 21. jan. 1664, da je dobil rabelj v 7 letih samo 60 fl plače, on (sodnik) pa v 5 letih sploh ničesar. Njegova terjatev znaša 1425 fl (letno torej 285 fl). Ker rabelj nima denarja za potne stroške, se brani iti v Ljutomer. Ni čuda, če so se sodniki pri takih razmerah bavili s postranskimi posli. Tako je bil n. pr. prvi celjski deželni krvni sodnik *dr. Janez Andrej Zart*, ki je dobival od vlade letno 35 fl (!) plače, obenem *poštni upravitelj* v Slov. Bistrici. Že omenjeni Andrej Barth pa se je pečal s poljedelstvom, ker prosi l. 1667, opata Baltazarja v Reinu, naj mu izplača njegove pristojbine, češ da potrebuje denar nujno za *žetev*. Drugi krvni sodniki so bili obenem odvetniki in notarji. Ne smemo si pa misliti, da so živeli ti sodniki bedno; kajti glavni vir njihovih dohodkov so bile neobičajno visoke dijete in sodne takse (*«Liefergelder»*), ki so jih morali plačevati sodni gospodje, ki so krili seveda te stroške iz premoženja obsojencev. Štajerska Karolina (II. del čl. 7) in za njo še razne druge »inštrukcije« določajo te takse zelo podrobno. Vendar je bilo običajno, da je sodnik s sodnim gospodom plačo »akordiral«, kar nam dokazujejo izrazi kakor »*verglichnermassen*« i. dr., ki jih najdemo često v stroškovnikih. Zgodilo se je tudi, da so se zadovoljili sodniki s plačilom v naravi mesto v denarju. Tako je n. pr. krvni sodnik *dr. Tillerich* prejel

l. 1690, od trga Ljutomer 2 polovnjaška vina, ker magistrat ni imel gotove vine. Večkrat so sodniki zahtevali tudi predujme ali pa svoje pristojbine zastavili oziroma že v naprej zapili. (Byloff, Dolenc in dr.) Poznejše inštrukcije (za Štajersko posebno z dne 22. maja 1726) so skušale te nedostatke odpraviti s tem, da se je zagotovila sodnikom boljša plača (letno 1000 fl), zakar sodnik ni smel več — razen potovalnih stroškov — zahtevati nikakih taks. — Obenem pa zgušbe krvni sodniki svoj pomen, ker postanejo slednjič le preiskovalni sodniki nižje vrste, ki naj izvedejo to, kar jim vlada naroči in ukaže, ter nekaki izvrševalci kazni in inšpektorji ječ. (Dolenc.)

V spodnještajerskih čarovniških procesih so delovali naslednji deželni krvni sodniki:

*Dr. Ivan Andrej Barth*, »cesarski krvni sodnik na Štajerskem«, ki je vodil l. 1661, na Hrastovcu proces zoper Marijo Klajdič. Kot krvni sodnik se omenja že l. 1624. Svojo službo pa je izvrševal še l. 1667., tako da je bil v službi najmanj 43 let. V tem času je spravil posebno na Gor. Štajerskem veliko število čarovnikov in čarovnic na drugi svet. V l. 1664.—1667. je bival v Gratweinu, ker je imel tu in v bližnjem samostanu Rein neprenehoma čarovniške procese. Njegova posebnost je bila, da je na moriščih čital obsojenim čarovnicam zelo dolga poročila o njihovih zločinih. Zato je dobil dne 26. sept. 1650, od vladarja hud »nos«. (Byloff str. 164 in 401),

*Dr. Ivan Tillerich*, istotako »cesarski krvni sodnik na Štajerskem« je bil zelo vnet preganjalec čarovnic. Vsaj je dal v kratki dobi od l. 1686.—1690. sezgati nad 30 čarovnic. Ko je bil l. 1690. odstavljen ljutomerski krvni sodnik Lacherer, je vodil še viseče čarovniške procese v Ljutomeru. Dne 22. novembra tega leta je prišel v Ljutomer ter je še istega dne »odpovedal življenje« (»das leben aufgekundet«) dvema zaprtima čarovnicama. Smrtna obsodba pa se je izvršila mnogo pozneje. (Gubo Stmk. Verg. 153—154.)

Celjski krvni sodnik *Peter Šac* se imenuje v dopisih ormoškega krvnega sodnika Willa iz l. 1677. Menda je bil on tisti sodnik, ki je v tem času vodil čarovniške procese v Laškem in v Podgradu. (Kovačič, Središče; Byloff, Fr. P.)

*Dr. Peter Lukrecij pl. Apostolen* (de Apostolis), »cesarski zapriseženi krvni sodnik v celjskem okrožju«, je predsedoval v l. 1695.—1701. čarovniškim procesom, ki so se vršili na Borslu in pri Sv. Trojici v Hal. Tudi on se »odlikuje« po svoji krvoločnosti, četudi zaostaja v splošnem za svojimi stanovskimi tovariši. Po pokolenju je bil najbrže Italijan, kakor nahajamo v tem času sploh mnogo Italijanov med tedanjo inteligenco na Slovenskem (St. G. Bl. in dr.). — V konjskem procesu (1728) se omenja celjski krvni sodnik *dr. Ivan Matevž Popp*, ki je bil očitno velik teoretik. (Byloff, der Ausklang). Menda njegov naslednik je bil *dr. Ivan Adam Menhardt*, ki je (po Kukcu) vodil zadnji (veržejski) čarovniški proces (1744—1746). Brezdvomno je bil velik lakomnež in oderuh, ker je ta proces očitno zavlčeval iz dobičkaželjnosti.

### c) Vladni komisarji

Kakor smo že uvodoma omenili, je nekako od l. 1677. dalje zahtevala vlada, da se ji predlože v vseh važnejših ukrepih krvnega sodnika spisi »ad ratificandum«. V takih primerih je poslala vlada včasih tudi lastne komisarje, ki naj bi se prepričali o pravilnosti postopanja. Ti komisarji so mogli ukrepe prvega sodnika razveljaviti ali spremeniti. V naših čarovniških procesih sta znana samo dva taka primera. L. 1701. je predložil namreč krvni sodnik dr. pl. *Apostolen* sodbo zoper čarovnico Heleno

Klanečnik v potrditev. Nato je odpisal tedanji namestnik Viktor grof Attems vladna svetnika *Ivana Kristofa grofa Wildsteina* (potomca ene najstarejših štajerskih rodbin, ki se omenja že l. 1176) in *Jeremijo Gottfrieda Pistorija* (je bil od 1717—1740 notranjeavstrijski kancelar) v Podlehnik, kjer sta obtoženko na novo zaslišala in jo končno veljavno obsodila na smrt. — L. 1711. pa je poverila vlada vodstvo mariborskega procesa posebnim — po imenu neznanim — komisarjem.

Pri razpravah so imeli sodniki posebno uradno (špansko) obležko t. j. neke vrste talar iz temnega baržuna, na glavi pa lasuljo z dolgimi kodri, kakor je bila v tedanjih časih v bolj-ših slojih splošno v navadi. Obnašati so se morali kolikor moglo če dostojanstveno. Tako so n. pr. predpisovali zakoni, da mora sedeti sodnik z lahko upognjenimi nogami in že tako kazati na zunaj svoje dostojanstvo. Kako so se razglaševali sklepi in sodbe, stoje ali sede, s pokrito glavo ali brez pokrivala, ni točneje predpisano. Navadno pa je otvoril sodnik razpravo stoje. Posebni predpisi so veljali za čarovniške pravde. Sodniki so morali paziti posebno, da jih niso čarovniki in čaravnice med zasliševanjem s hudim pogledom ali z dotikanjem začarali. Zato predpisuje že »Kladivo čarovnic« (p. 3 q. 15) izrecno, da se morajo obtoženci privedi pred sodnika tako, da mu kažejo hrbet. Pred vsakim vprašanjem naj se sodnik prekriža; dobro je tudi, če ima pri sebi blagoslovljeno sol, razna zelišča, kadilo i. dr. Posebno pa se mora varovati, da ne pride z obtoženci v neposredno dotiko.

Slednjič moramo omeniti še neki za naše pojmovanje zelo čuden običaj, t. j. *sodne pojedine*. V gradovih in samostanih na deželi so smeli (posebno deželni krvni) sodniki zahtevati od sodnega gospoda hrano in stanovanje. V mestih niso imeli te pravice. V vseh primerih pa so imeli sodniki zakonito zajamčeno pravico do tako zvane sodne pojedine. Po končanih razpravah je moral namreč sodni gospod prirediti sodniku, prisednikom, pisarju, obtožitelju in rablju posebno pojedino, kjer se je — kakor nam to dokazujejo ohranjeni računi — veliko jedlo in še več pilo. Sodne pojedine so starogermska navada; služijo naj kot nekak-



ka odškodnina za to, da so morale biti uradne osebe pri razpravah zbrane in trezne.

Iz teh podatkov si lahko ustvarimo splošno sliko tedanjih čarovniških sodnikov. Z redkimi izjemami so biti ti »čuvarji pravice« kruti krvoloki, ki niso imeli s svojimi žrtvami niti najmanjšega usmiljenja. Tudi so bili izredno lakomni, obenem pa veliki zapravljivci, posebno pijanci. Soldan (I. str. 440—451) nam navaja v dokaz celo vrsto vzgledov iz Nemčije in tudi iz drugih dežel. Medtem ko so drugi — posebno preprosto ljudstvo — trpeli često silno pomanjkanje, so sodniki, pisarji, rablji in druge uradne osebe nesmiselno zapravljali denar, ki so ga izsilili od svojih žrtev. Ti ter njihove žene in otroci so nosili dragocene obleke, se vozili v sijajnih kočijah, si kupovali dragocenosti, jedli izbrana jedila itd.

Brezdvomno so vladale tudi pri nas slične razmere, četudi nimamo točnejših podatkov. Saj je prav v tem času dosegla zapravljivost in splošna npravna pokvarjenost svoj vrhunec tako so morali vladarji često izdati stroge ukaze zaradi štedljivosti in dostojnosti kakor n. pr. l. 1588., 1607., 1686. i. dr. O kaki umstveni in srčni kulturi teh ljudi ne moremo niti govoriti. Vsa njihova izobrazba je kljub akademskim študijem obstojala le v poznanju zakonov, kjer so najstrašnejše telesne in smrtne kazni kar mrgolele, in bogoslovnih del, v kolikor so se ta dela bavila z blaznimi predstavami o hudičih in čarovnikih. Tako so bili torej sodniki glavni vzrok, da so zavzeli strašni in ogabni čarovniški procesi v naši domovini tako katastrofalen obseg.

## 2. Prisedniki

Štajerska Karolina (II. del, čl. 9) določa, da mora biti razen sodnika in pisarja navzočih pri razpravah 13 »zmožnih in razumnih prisednikov« (Beisitzer), ki tvorijo skupno »das Geheime Gericht wie es bisher in Lande Steyer üblich gewest«. Če na sedežu deželskega sodišča ni toliko razumnih mož, naj jih delegirajo na prošnjo sodnega gospoda sosedna mesta in sodišča. V tem primeru smejo prisedniki zahtevati potovalne stroške in prehrano. Sicer pa so morali opravljati službo brezplačno. Prisega ni bila zakonito predpisana, najbrže pa običaj

na. Pač pa so morali ti ljudski sodniki soditi po svojem najboljšem znanju in po svoji vesti, nakar jih je moral predsednik izrecno opozoriti pred glasovanjem. Ohranjeni spisi pa nam pričajo, da je bilo le redkokdaj zbranih 13 prisednikov; navadno jih je bilo le 8—12, včasih celo 5—7. To je razumljivo, ker je bilo stališče prisednikov zgolj formalno. Sodnik je navadno že pred glasovanjem napisal sodbo in tako vplival na prisednike. Sicer pa prisedniki sploh niso imeli prilike soditi o krivdi obtoženca, ker je bila krivda na podlagi priznanja (na mučilnici) itak vedno dokazana, tako da so izrekli samo kazen, ki jo je določal zakon. V čarovniških procesih bi bilo tudi skrajno nevarno glasovati v prid obtoženca, ker bi bil prisednik lahko osumljen, da je v zvezi s čarovniki. Zato nam ni znan v čarovniških procesih niti en primer, kjer bi oddal kak prisednik separaten votum. Pač pa čitamo zelo pogosto, da je izšla sodba soglasno. Pri razpravah so sedeli prisedniki na desno in levo sodnika; zato čitamo v spisih večkrat imena prisednikov z označbo »na desno« in »na levo«.

V mestih in trgih so bili prisedniki občinski svetovalci, na deželi pa uglednejše osebe, kakor občinski predstojniki, graščinski oskrbniki itd. Kakor smo že omenili, so imeli vsi prisedniki pravico na sodno pojedino. Značilno je določilo krvne inštrukcije za Štajersko iz l. 1726., ki pravi, da mora povabiti sodni gospod prisednike na pojedino »ker bi se sicer nihče ne odzval« (namreč vabilu, da sodeluje kot prisednik.) (Dolenc.)

V sodnih spisih so se nam ohranila številna imena teh prisednikov. Ker so vsaj nekatera lastna imena še danes znana, hočemo v naslednjem imenovati nekatere prisednike, ki se omenjajo v naših čarovniških procesih. Tako se imenujejo n. pr. v *Mariboru* l. 1586.: Baltazar Herbstberger, Adam Haller (iz znane že izumrle mariborske rodbine, Matija Hercog i. dr.; na *Hrastovcu* (1661—1673): Caharija Nierenberger, Gašpar Weiss, Jernej Haiden, Simon Feichtinger (po 4 krat), Martin Jurgec (3 krat), šentlendarški župan Filip Korber ter graščinska upravitelja Jakob Oderth in Jernej Rižner (po 2 krat), Jurij Strasser, Ivan Krauter, Miha Ripl, Matija Jurger, Sebastjan Jurgec, Peter Kaufmann, Matija Hakl in Ivan Sau (po 1 krat), pri *Sv. Trojici*

v *Halozaň* (1695—1701): Ivan Luđvik Markl, Ivan Mitermayer, Baltazar Sabatinger, Andrej Seidl, Fabijan Sok, Matija Tkavčević, Janez Drešinger, Melhijor Španer, Gregor Wassermann (2 krat), Andrej Vindiš, Anton Zakelšek, Luka Senica (2 krat), Gašper Štrucl, Andrej Pisorec, Urban Zaspusta, Jožef Hrustej in še par drugih. (St. G. Bl.).

### 3. Pisarji in obtožitelji

Važno vlogo v kazenskih (posebno v čarovniških procesih) je imel sodni pisar, ki je bil navadno deželnemu krvnemu sodniku dodeljeni deželno-knežji (zapriseženi) uradnik z letno plačo. V mestih in trgih so opravljali to službo mestni, ozir. trški pisarji. Njegova naloga je bila, da je vodil pri razpravah zapisnik. Razen tega je bil pri skoraj vseh tedanjih procesih javni obtožitelj (»Anklager«, »Malefizredner«). Kazensko postopanje je bilo sicer inkvizitorno, vendar so se ohranile vsaj nekatere oblike prvotnega akuzatoričnega postopanja, med temi tudi obtožitelj. K obtožbi je bila (z nekaterimi redkimi izjemami) upravičena vsaka odrasla in svojepravna oseba. Tak zasebni obtožitelj pa je v primeru oprostivte (razen v nekaterih izjemnih slučajih) jamčil z vsem svojim premoženjem za sodne stroške in za vso škodo, ki jo je povzročil obtožencu. Zato je moral položiti pri sodišču kavicijo (»Vergewisserung«) ali imenovati poroke. Smel pa je staviti pri končni razpravi razne predloge. V čarovniških procesih v naši domovini zasebnih obtožiteljev ni. To je tudi umevno, ker je bilo mnogo bolj enostavno in sigurno neljubo osebo ovaditi, nakar se je začel proces uradoma, ne da bi se imenovalo ime ovaditelja. Javni obtožitelj pa je bil zgolj formaliteta. Ves njegov trud je obstajal v tem, da je izustil v začetku razprave v zakonu (čl. 19. II. dela štaj. Karoline) predpisane besede, da naj sodišče preišče vse okoliščine in da naj obtoženca po zaslugi kaznuje. Zato je sprejel poleg pristojbin za pisarniška dela še posebno zakonito določeno nagrado (1 fl 10 kr.) Če pa je navedel uspešno olajševalne okoliščine, je smel zahtevati zato posebno nagrado.

V poznejših časih se je zahtevala akademska izobrazba ter so se za to mesto, ki je bilo združeno s prav lepimi dohodki, potegovali doktorji prava, odvetniki, notarji i. dr. Imenovali so

se pozneje »syndacus«. V spisih so se nam ohranila nekatera imena teh pisarjev, kakor n. pr. v Mariboru Miha Klop, Anton Steinberger († 1680 na kugi) i. dr.

### 4. Zagovorniki

Kakor je bil obtožitelj v procesu zgolj marijoneta, je bilo tudi stališče zagovornika brez pravega pomena. Obtoženec se je smel posluževati zagovornika tekom preiskave (»Fürsprecher«), kakor tudi pri končni razpravi (»Beistand«). Nekoliko pomena je imel zagovornik tekom preiskave, posebno, če je bil osumljenec zaprt, ker je mogel zbirati razbremenilni material. Pri končni razpravi pa je bila njegova funkcija po zakonu silno omejena. Zagovornik je mogel po besedilu zakona sodišče z v zakonu (čl. 20, II. del štaj. Karoline) določenimi besedami prositi, da preizkusi navedbe obtoženca in da se naj obtožitelju nalože sodni stroški, če se obtoženca oprostijo. Če pa teh besed ni mogel ali hotel izgovoriti, jih je smel napisati, nakar jih je pisar prečital. To je pač najenostavnejši zagovor klientov, ki si ga moremo misliti. Zagovorniki so bili odvetniki, pa tudi kak prisednik sodišča, ki pa v tem primeru ni smel glasovati. Čl. 17. štajerske Karoline je določal tudi, da se uvedeta dva »pravdača« (Bauernadvokat), — enega za Zgornji, drugega za Spodnji Štajer, ki naj bi ubožne ljudi brezplačno zagovarjala.



J. Murn Aleksandrov

### PESEM O AJDI

(K današnji umetniški priligi)

Kakor bela grud  
gorka od krvi,  
mlade radosti  
v cvetju ajda diši.

Še vsa polna medu  
zacvetela je,  
pala k nogam ko v snu  
ji čebela jel

Grud prostrana Jo  
napojila je,  
z božjo pomočjo  
vase skrila je.

Zdaj stoji, diši,  
na daljave blešči,  
ko golob mi upira  
v svet rdeče oči.

Kadar klas šumi,  
kmet počije še,  
kadar ajda diši  
ji odkrije sel

Plača za ves trud  
z medom kdo, s krvjo?  
kter druga grud  
nežna je tako?

Ah, že skoro bo prišla  
mrzla in hladna —  
na ves svet  
legla je čarovnica.

Dr. V. Korun

## Logarjeva latinščina

Bili so na zadnji gonji. Prešerna veselost jih je bila. Pa kaj bi ne, ko se je miza šibila od jedi in pijače, ob stenah so pa viseli sadovi bogatega plena! Hrupno so pripovedovali dogodke, ki so jih bili, kakor so zatrjevali, na lovu doživeli. Hvaleč razumnost in spretnost svojih štirinožnih lovskih pomočnikov, so pripovedujoč drug drugega prekašali v neverjetnosti svojih doživljajev. Pripoved vsakega je pa spremljal bučen grohot ali pa zbadljivi zasmeh: poslušalcev.

Le stari logar je sedel zamišljen, gladeč si dolgo, sivo brado. Ko so pa drugi utihnili, je krepko potegnil iz pipe, puhal kolobar dima proti stropa, prezirljivo zamahnil z roko, nato pa dejal: Vse to ni nič, kar se je baje vam pripetilo. Ti doživljaji so šli in bodo šli mimo vas, ne da bi kajkoli v vaše življenje posegli. Za njegov potek je pač vseeno, ali ste vi zajca pojedli, ali si ga je vaš brake privoščil; ali je ptičar zakrivil, da so se jerebice prezgodaj od tal vzdignile, ali njegov gospodar; ali je divji petelin še dalje norel od ljubezni, kakor vi norite, ali ste mu jo s šibrami okrutno ohladili. — Kaj takega se lahko pripeti vsakemu lovcu; a ne, kar se je meni. Mojim dožitkom ni enakih. Sodite, če ne!

Bilo je pred pet in dvajsetimi leti. Baš ta teden obhajam petindvajsetletnico poroke. Zaradi tega smatram za pravin pravično, da se ob tej priliki spominjam tudi njiju, ki sta mi pomogla do ženke, svojih dveh jazbečarjev, Pika in Poka.

Kot mlad logar sem prišel v tukajšnji kraj. Vse moje premoženje je bilo: mladost, puška in omenjena lovska tovariša. Zatorej ni bila mala drznost, da sem

se zaljubil v zalo hčerko svojega petičnega soseda, v Kejčevo Minko. — Vedeti je namreč treba, da ni zakrknejšega aristokrata od premožnega kmeta. Laže dobi nemanič konteso za ženo ko hčer kmeta bogatinca.

Glede mene je bil pa še ta spotikljaj, da sem bil lovec. »Lovci so slabi gospodarji,« me je Kejec zavrnil, kadar sem rahlo namignil na to, po čemer sem hrepenel. »In nikomur v prid,« je osorno pristavil. »Baš narobe: samo škodó delajo po zemljiščih, oni in njihovi psi.«

Na srečo pa Minka ni bila očetovega mnenja. Mlad, postaven logar, ki je z gamsovo brado za klobukom in s puško na rami moško korakal po vasi, kakor da bi že vsa Kejčevina bila njegova, se ji je zdel vendarle nekaj več ko katerikoli vaških mladeničev. Zato mi ni bilo treba mnogo besed in zalezovanja, da sva postala istih čuvstev in misli.

Toda kako očeta pridobiti? To mi je rojilo po glavi.

Vendar lovca sreča in pamet nikoli ne zapustita. Če ni drugega izhoda iz stiske, mu pa divji merjasec priskoči na pomoč; kakor je meni.

Bilo je nekega jutra, ko je Kejec ves zasopel pritekkel. »Kakšen lovec ste pa?« je zavpil name. »Pred vašim nosom hodi divji merjasec v moj zelnik. Čemu pa imate puško? Kajpak za zajce in jerebice, ki se ne morejo braniti. Kadar se prikaže kaka nevarna zverjad, se pa skrijete. Le pojdite ven, da boste videli, kako lomasti v mojih zelnatih glavah! Seveda, če vas ga ni strah!«

Ta očitek me ni malo pogrel. Kaj bi ne, ko ni šlo samo za mojo lovsko čast, temveč kolikor toliko tudi za Minko!

»Ne sodite prenaplo, oče!« dejem.  
»Tudi če je afriški lev, bo še danes vaše zelnate glave plačal s svojo glavo.« Nato pa zakličem: »Alo Pik, Pok!« Sicer me, bi rekel, v svojem zasebnem življenju nista nič kaj rada slušala; imela sta vsekdar trdovratne pomisleke proti mojim poveljem. A za lov ju je bila sama gorečnost. In tako sta se tudi to pot odlično obnesla, dasi jazbečarji, kakor veste, niso baš pripravnji za lov na te vrste divjačino.

Še preden sem mogel jaz poseči vmes, sta skočila merjascu na hrbet. Pik ga je zgrabil za ušesa, Pok, nazaj obrnjen, ga je popadel za rep, tako da je bil kakor v kleščah. Ni mogel naprej, ker ga je Pik vlekel nazaj za ušesa; ni se mogel geniti nazaj, ker ga je Pok potezal naprej za rep. Hlastaje okrog sebe, da bi ju s čekanom dosegel, se je začel na mestu v kolobarju vrteti, in sicer izprva počasi, potem pa, ko je zbesnel, nagleje in nagleje, tako da je bil nazadnje videti kakor velik vrtelec. To je trajalo nekaj trenutkov. Kar je milo zakrohhal, nato se pa mrtev zgrudil na tla, mislim, da od srčne kapi zadet; kajti, ko sem ga razdeval, mu srce ni bilo.

Ker jaz nisem imel neposrednih zaslug za merjaščev pogin, tudi nisem pri Kejcu na veljavi pridobil, pač pa Pik in Pok. Odslej sta bila njegova miljenca. Učinila sta lahko karkoli, ni jima zameril; tudi ne, kadar sta med njegovo kuretino napravila krvav pokolj in prinesla meni tolsteга kopuna. Na mene je sicer zagodrnjal, za njiju pa ni imel žal besede.

To njegovo prijaznost do Pika in Poka je treba izkoristiti, sem sklenil in ne bodi len, pričel s pripravami.

Srčna potreba mi je bila, da sem Minki, kadar je ob potoku prala, delal

družbo. Odsihdob sem pa to priliko uporabljati tudi za izvršitev svojega načrta. Vadil sem psa, da sta mi na moje povelje prinašala kose njenega perila. Priučiti ju ni bilo težko.

Ko je pa bila Minka nekega dne na domačem vrtu razobesila svoje perilo, sem zaklical: »Pik, Pok! Nujta po perilo!« ter sem jima s prstom pokazal proti vrtu. Ni jima bilo treba dvakrat veleti; takoj sta bila pri delu. Kos za kosom sta mi ga prinašala: nogavice, rokavice, in kar je še drugih neizrekljivih ženskih oblačil, katerim tedaj kot neizkušen samec niti imena nisem vedel. In kako pametno sta ravnala! Ako je bil kak kos previsoko na vrvi obešen, je skočil zdaj Pik Poku, zdaj Pok Piku na hrbet, da sta ga dosegla. — Ali nista bila salamentarja? Kaj?

Tedaj je pa Kejčevemu očetu potrepljivost pošla. »Kaj pa uganjata?« je name zakričal, ko je opazil, kaj se godi.

»Minkino jutrnjo nosita k meni.« sem odgovoril. »Moje omare bodo zdaj polne, a postelj je še prazna. Dajte mi Minko, da bom tudi v njo imel kaj položiti!«

»Kaj se bahaš in besediš o omarah, ko niti ene nimaš, ki bi bila kaj prida!« me je porogljivo zavrnil. »In o prazni postelji! Na golih tleh bo morala Minka ležati, ako ne bo od mene dobila posteljnjaka in posteljnine.«

Predrto, kako je dobro uganil! Zato pa tudi ni skoparil z bališčem, ko mi je dal hčerko v zamož.

Le z zibelko je bila stiska. Dobil sem samo eno, potreboval bi bil pa dveh. Kar nepretrgoma je bila zasedena. Ni ji še prednik dobro odrasel, je že privekal naslednik vanjo. V zadnjem času sicer počiva; a v podstrešje je še vendarle ne kaže spravljati. Ker nič se ne ve, če še kaj ne pride. Saj veste: pravega lovca tudi leta ne uženejo.

---

«ZIVLJENJE IN SVET» stane celoletno 80 Din, polletno 40 Din, četrletno 20 Din, mesečno 8 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana, Knafljeva ul. 5.  
Naročnina za inozemstvo: ITALIJA četrletno 8 lir, polletno 16 lir, celoletno 30 lir. FRANCIJA mesečno 4 franke. ČESKOSLOVAŠKA mesečno 6 kron. AVSTRIJA mesečno 1 šiling. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja, na leto.

---

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani,





Ajda

Foto Fran Krašovec